

Kapittel 4:

Menneskelige ressurser gir livskraftige regioner

Uansett hvor rikt Norge måtte fortone seg med sine mange naturrikdommer, kan aldri naturkapitalen bli større enn humankapitalen. Det er først og fremst hender og føtter i arbeid som skaper verdiene, og det er smarte hoder som tenker ut de innovasjonene som skaper morgendagens produkter og næringsliv. Produksjonen trenger mennesker som trenger omsorg. Hensikten med verdiskapingen er i siste instans å skape velferd for alle. Menneskene er også regionalpolitikkens målestokk: Det overordnede målet har vært å opprettholde bosettingen i alle deler av landet. Men dette målet kan neppe nås ved å hindre fraflyttingen i distriktene, for i dag er det selvsagt at folk må få bo der de ønsker. Altså må regionene gjøres så attraktive at de trekker til seg de menneskene som gjør dem livskraftige.

4.1 Verdens befolkningssituasjon – og Norges

I kapittel 2 reflekterte vi over de lange bølgene som preger moderniseringen, og i kapittel 3 fokuserte vi på en av dem: urbaniseringsprosessen. I dette kapitlet skal vi ta utgangspunkt i den demografiske moderniseringsteorien, den såkalte *demografiske overgangen* (transisjonen). Teorien sier at (1) det *tradisjonelle* samfunnets høye dødelighet og tilsvarende høye fertilitet, i en tidlig moderne fase preges av nedgang i dødeligheten (2). Dette setter fart i befolkningsveksten, som først avtar når også fødselstallene dempes (3). I slike perioder kan tilveksten karakteriseres som en ”befolkningseksplasjon”, og den inntraff i Norge i hundreåret som fulgte etter ca 1820.

Befolkningseksplasjonen førte til et høyt demografisk trykk på landsbygda, samtidig som politiske og kulturelle strømninger rundt midten av 1800-tallet skapte nye forhåpninger om et bedre liv. Men en sterk økonomisk vekst lot vente på seg, og mange valgte i perioden fram til ca 1920 emigrasjonsalternativet. Dette ble dermed den store *utvandringsepoken* i norsk historie, en periode som varte i nesten hundre år. Ut over 1900-tallet fortsatte nedgangen i fertiliteten, og Norge kom i etterkrigstiden på ny inn i en periode med stabil *lav* folketilvekst. Dette er typisk for den siste fasen (4) i den demografiske transisjonen. Siden Norge samtidig var et land med

høy økonomisk vekst, førte dette til at vi ble et *innvandringsland*. Norge ble dermed en sen mot-taker av den globale flyttebølgen som har preget etterkrigstidens Europa: Fra u-land til i-land, fra sør til nord. Vår innvandrerbefolkning er derfor fortsatt liten, den utgjør bare om lag 330 000 innbyggere. Av disse kommer om lag 100 000 fra vestlige land.

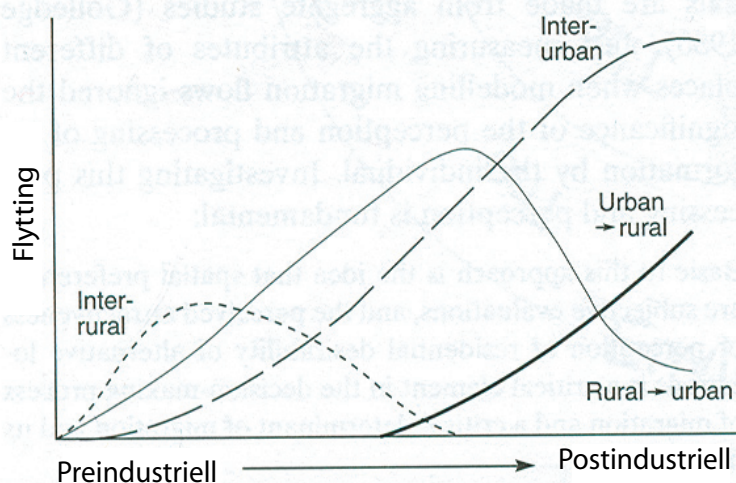
Tidlig på åttitallet nådde fertilitetsfallet en (foreløpig) bunn, og det samlede fertilitetstallet for landet (SFT) var da helt nede i 1,6. SFT uttrykker hvor mange barn hver kvinne i snitt føder. Reproduksjon av befolkningen krever at SFT er 2,08. Dermed så det ut til at det skulle gå i Norge som i store deler av Europa, nemlig at fertiliteten sank dramatisk under reproduksjonsnivået. I middelhavslandene finner vi verdier helt nede i 1,2, og i det postsovjetiske Russland enda lavere verdier (Solerød 2003). Disse landene står i meget sterk kontrast til utviklingslandene, der Afrika sett under ett har SFT mellom 4,5 og 6,5, mens Latin-Amerika har SFT på rundt 3.

De siste tyve årene har vært preget av en moderat vekst i fertilitetstallene i Norge, og i dag ligger SFT rundt 1,8. Det gir på kort sikt fødselstall som ligger noe over antallet døde, og dermed er det fortsatt litt vekstkraft igjen i den norske befolkningen. Folketallet stiger, om enn moderat. Likevel skal vi være klar over at det først og fremst er innvandringen som gir befolkningen vekstkraft. I 2002 vokste befolkningen med

Moderniseringsteorier om flytting

Teorien om de fem fasene i de demografiske overgangene har sin parallell i en tilsvarende flytteteori, formulert av Zelinsky (1971). I et førmoderne samfunn var flyttingen primært rural-rural (interrural), altså fra bygder til bygder (1). Det som preger flyttingen i industrialismens epoke er den rural-urbane formen (2), men den avtar med metningen i industrialiseringen og urbaniseringen (3). I en moden fase med høy urbaniseringsgrad vil uvegrerlig hovedtyngden av flytting skje mellom byer, altså urban-urban (interurban) flytting (4). Zelinsky hadde allerede observert de første tendensene til "avindustrialisering" og "desurbanisering" på kontinentet, og forutså en fase med økende

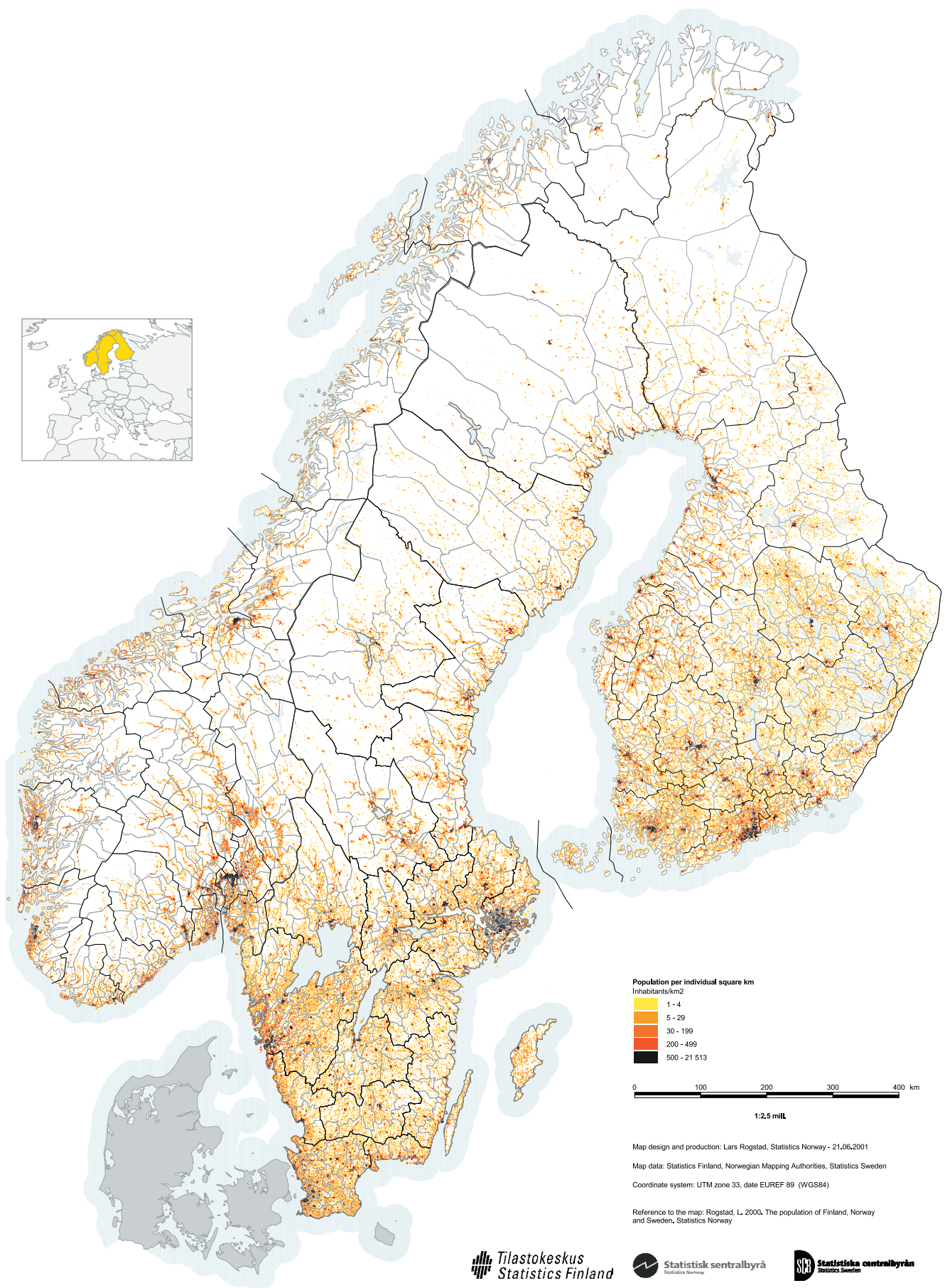
urban-rural flytting, altså det som har fått betegnelsen moturbanisering (5). Vi karakteriserer gjerne det norske syttitallet som en periode med en viss moturbanisering, men tendensen har siden avtatt. I andre land har tendensen vært mye sterkere. Figur (Zelinsky 1971)

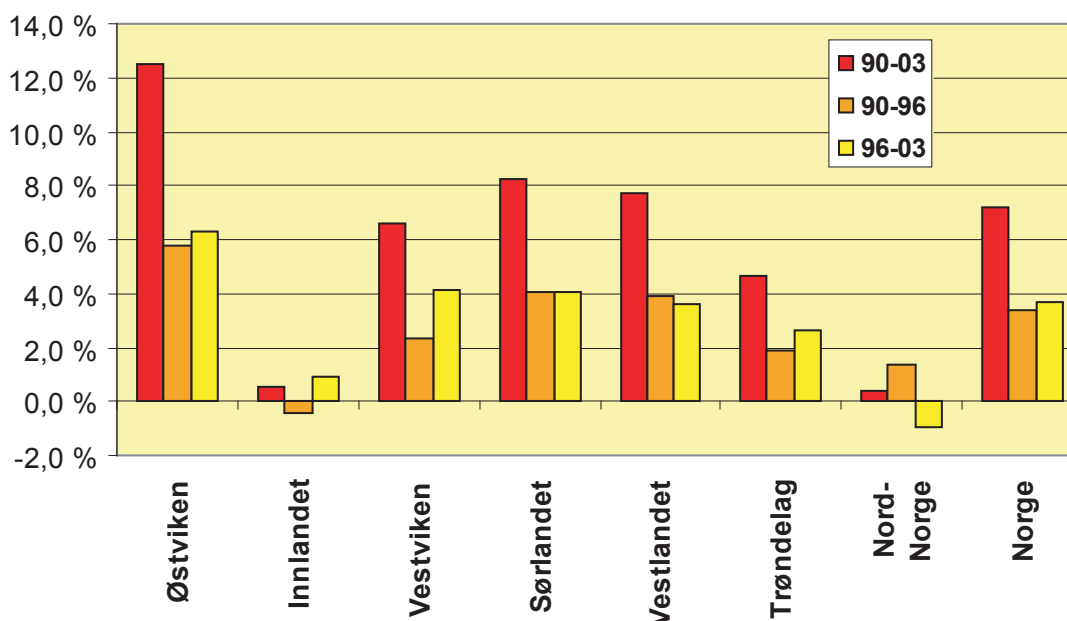
drygt 28 000 innbyggere og av dette sto innvandringen for 17 000, eller 61 % av den totale tilveksten. Hvis vi tenker oss at vi ikke hadde noe innflyttingsoverskudd i forhold til utlandet, besto folketilveksten av et fødselsoverskudd som nå er på knapt 11 000 innbyggere, eller vel 2 promille i året. En befolkningsprognose uten flytting sier at folketallet da vil kulminere i 2032, for så og gå tilbake. Men hvis fallet i fertiliteten fortsetter, vil naturligvis dette tidspunktet for befolkningsnedgang rykke nærmere. Skal den norske befolkningen holde seg livskraftig må det enten fødes flere barn eller så må vi ha høyere innvandring.

I et globalt perspektiv kan Norges demografiske situasjon synes misunnelsesverdig. Vi har fått bukt med befolkningsekspløsjonen, uten å havne i den motsatte grøfta, det vil si ekstremt lave fødselstall. I dag snakkes det nemlig mye om en ny fase (5) i den demografiske overgangen, andre snakker rett og slett om en *ny* demografisk overgang – den *andre*. Denne preges altså ikke av

befolkningsstabilitet, men av nedgang. Det fødes rett og slett færre barn enn antallet dødsfall i befolkningen. I en slik situasjon kan veksten bare sikres ved at den svake eller negative naturlige tilveksten oppveies av en viss innflytting. I land med svak naturlig tilvekst får vi også uvegerlig et aldringsproblem i befolkningen. Det betyr at den befolkningspolitiske bekymring forskyves fra *størrelse* til *sammensetning*, fra *dynamikk* til *struktur*. Men disse spørsmålene henger naturligvis også intimt sammen. Når Norge bekymrer seg litt mindre for aldringen enn resten av Europa skyldes det at den relativt høye fertiliteten vil gi en bedre balanse mellom eldre og yrkesaktive her enn mange andre steder. Vi disponerer derfor slik at vi først diskuterer struktur, dernest dynamikk. I kartleggingen av den regionale utviklingen legges naturlig nok mest vekt på flyttingen, som er den størrelsen som sterkest påvirker den regionale strukturen.

Figur 4.1 Norge i Norden. Kilde: Rogstad 2000.

Figur 4.2 Befolkningsutvikling i landsdeler, endring prosent 1990-2003

4.2 Aldrende befolkningsstruktur, storbypreget bosettingsstruktur

Bosettingsstrukturen

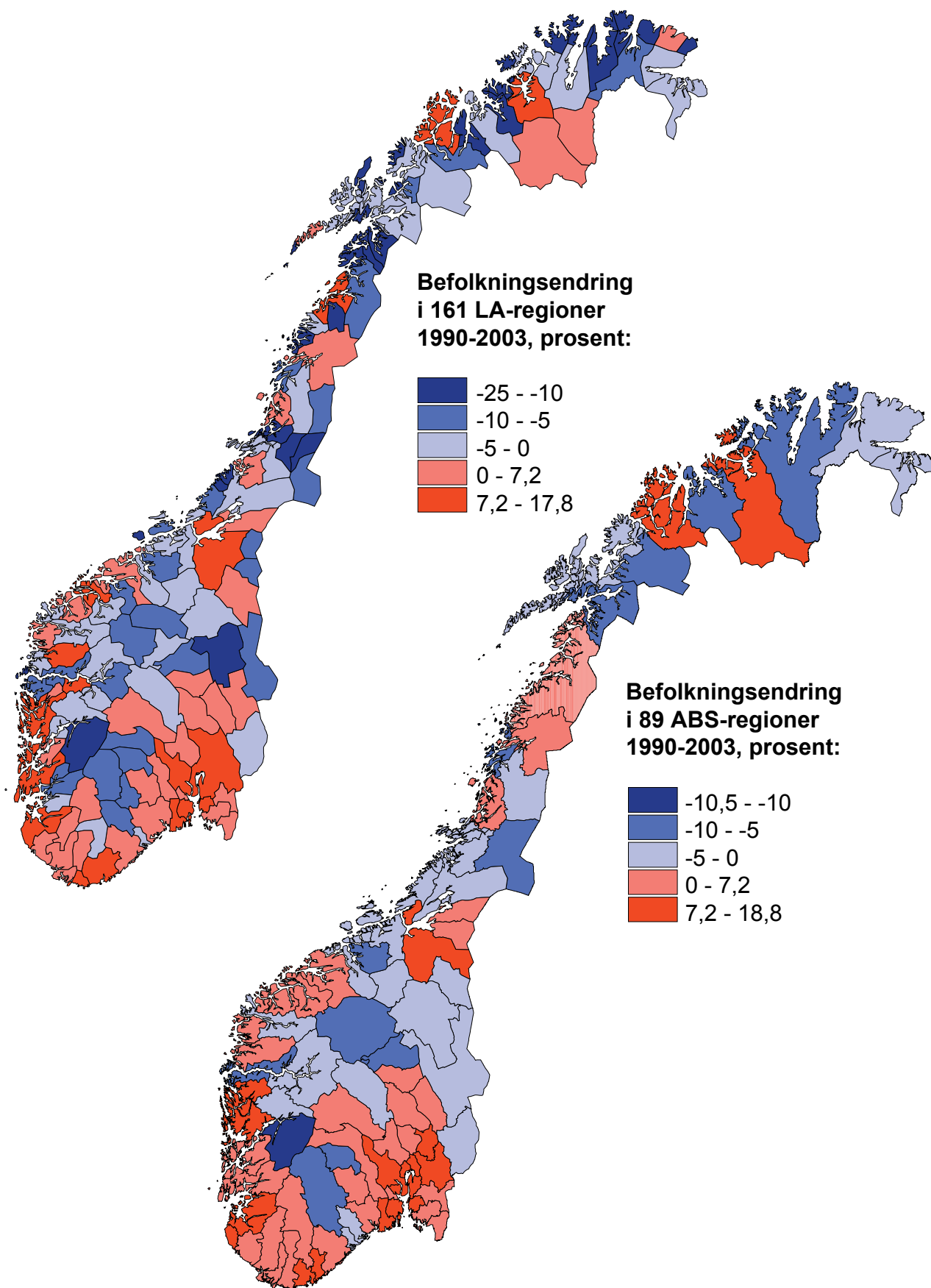
Den norske debatten om befolkningsstruktur handler tilsynelatende mest om bosettingsstrukturen. Vi har en liten befolkning som bebor et stort land. På dette området tilhører vi en meget liten gruppe land, der det synes mest naturlig å sammenligne oss med Sverige og Finland (figur 4.1). Finland og Sverige har imidlertid samlet en stor del av sin urbane tyngde på de sydlige slettelandene som dermed får en mer kontinental bosettingsstruktur. I Norge er det bare det sentrale Østlandet som kan sammenlignes med kontinentet; for øvrig ligger byene spredt. Dessuten preges vi av en stor rural befolkning, og den fiske-

riavhengige delen av denne bor sågar i arktiske strøk.

Det betyr at den norske befolkningsdebatten i stor grad handler om flytting, om "ommøbleringen" i vår *geografiske* struktur. Alle moderne land har mye flytting, men land som er kommet i en mer moden urban fase har først og fremst flytting mellom bysamfunn, altså urban-urban flytting. Siden vi ennå ikke er ferdig med urbaniseringen, domineres flyttingen fortsatt av den rural-urbane formen. Det er også påvist at det norske flyttenivået er høyere enn i andre land (Østby 2002). Derfor er det grunn til å tro at norsk befolkningspolitikk fortsatt vil preges av en form for regionalpolitikk, eller omvendt: at regionalpolitikken blir sterkt preget av den demografiske komponenten.

Tabell 4.1 Befolkningsendring i LA-regioner og ABS-regioner, 1990-2003, prosent.

LA-regioner				ABS-regioner			
Ti på topp		Ti på bunn		Ti på topp		Ti på bunn	
Tromsø	17,8	Vardø	-17,0	Ullensaker	18,11	Sandnessjøen	-6,06
Stavanger	16,3	Beiarn	-17,9	Follo	17,48	Vest-Telemark	-6,26
Vik	15,1	Hasvik	-18,7	Stavanger	16,32	Surnadal	-6,40
Alta	14,0	Loppa	-19,7	Bærum/Asker	15,35	Andselv	-6,44
Oslo	13,7	Solund	-20,2	Jæren	14,91	Midt-Gudbr.	-6,56
Kristiansand	12,3	Leka	-20,8	Lillestrøm	13,91	Hammerfest	-6,64
Førde	11,8	Måsøy	-21,7	Kristiansand	13,13	Grong	-7,28
Bodø	11,6	Ibestad	-23,1	Tromsø	12,88	Rjukan	-7,42
Tønsberg	11,2	Bjarkøy	-24,4	Oslo	12,47	Høyanger	-9,28
Bergen	10,7	Røyrvik	-25,5	Tønsberg/Ho.	11,17	Odda	-10,47

Figur 4.3 Befolkningsutvikling i ABS-regioner og LA regioner, 1990-2003. Tallverdiene er vist i vedlegg 4.1 og 4.2.

Tabell 4.2 Befolkning etter LA-regioner (161)

Regioner etter senterstørrelse	Absolutt endring 1990-2003	Endring, prosent			Andel, prosent	
		90-02	90-96	96-03	1990	2003
Store byer	263527	11,94	5,67	5,94	51,9	54,3
Små byer	55260	6,40	2,78	3,51	20,3	20,2
Store bygdebyer	9435	1,64	0,61	1,03	13,6	12,9
Små bygdebyer	-13630	-2,89	-0,97	-1,94	11,1	10,1
Småsentra/ingen sentra	-10580	-8,10	-3,52	-4,83	3,1	2,6
Norge	304 012	7,2	3,4	3,7	100,0	100,0

Helt siden syttitallet har befolkningsmålsettingen vært å opprettholde ”hovedtrekkene i bosettingsmønsteret”. Dette har imidlertid vært en lite realistisk målsetting de siste tiårene, for befolkningsutviklingen har uvegerlig dreid mot byene. Her må det imidlertid føyes til at graden av suksess langt på vei er et spørsmål om målenivå. Bokstavelig forstått innebærer målsettingen å opprettholde bosettingene slik de romlig framtrer i figur 4.1. I praksis har det likevel vært vanlig å knytte målsettingene til *kommuner*, mens mer realistiske stemmer talte for ABS-regioner. Etter at de nye fylkeskommunene kom i 1976 ble det også i noen grad sagt at *fylkene* skulle være målsettings- og målenivå for regionalpolitikken. Fylkeskommunene ble imidlertid preget av krav om utvikling i alle deler av sine territorier, og en ny inndeling i regioner fant sted i alle fylker. Igjen dreide målsettingene mot en form for ABS-regioner. Den aktuelle debatten er preget av *Vekst i hele landet* (Erna Solberg, 2002), der *landsdelene* brukes som målområdet. Det er naturligvis slik at jo høyere geografisk nivå, desto lettere er det å nå et mål om at befolkningen ikke skal gå tilbake.

Tallene viser imidlertid (figur 4.2) at selv på dette nivået framtrer to av syv landsdeler som ganske sårbare demografisk: Innlandet og Nord-Norge. I perioden 1990-2003 er det vekst i alle

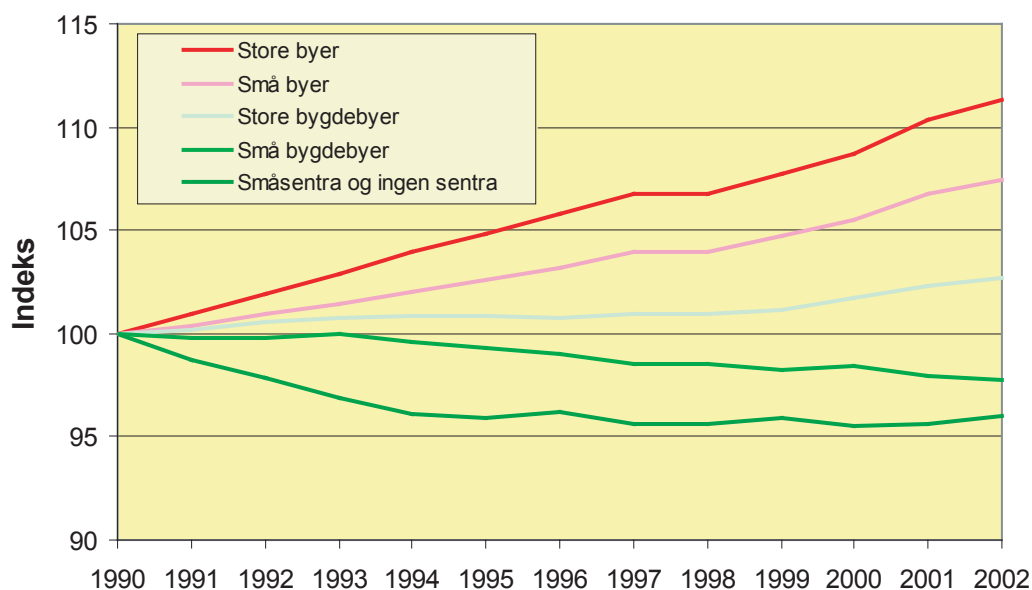
landsdeler, men den er meget svak i de to nevnte områdene. Deler vi opp i kortere perioder finner vi at første halvdel av nittitallet var en nedgangstid for Innlandet, mens Nord-Norge da hadde framgang. I den siste perioden snur bildet: Nord-Norge går nå tilbake i folketall, mens Innlandet har en marginal framgang.

På dette nivået kan vi altså knapt si at bosettingsmønsteret ”bevares” forbi årtusenskiftet. Og så er det naturligvis slik at jo høyere geografisk nivå målet defineres for, desto mer vil det reises spørsmål om den interne fordelingen i landsdelen. Altså må vi igjen ned på den typen regioner vi har brukt til å karakterisere rommet mellom kommune og fylke: På den ene siden de 161 LA-regionene, på den andre siden de 89 ABS-regionene (se figur 4.3).

Av de 161 LA-regionene hadde 104 tilbakegang i folketallet i den perioden vi har diskutert her. De ti regionene i bunnen har hatt en befolkningsnedgang på 17-25 %. Toppen preges av storbyene, og litt overraskende av to mindre steder i Sogn og Fjordane: Vik og Førde. Bunnskiktet preges av kystkommuner nordover. Den noe mer grovmaskede inndelingen i ABS-regioner gir som resultat at 34 av de 89 regionene har tilbakegang, og nå er det flere områder i Sør-Norge som kommer med i bunnskiktet. Toppen preges også mer av det sentrale Østlandet. Inndelings-

Tabell 4.3 Befolkning etter ABS-regioner (89)

Regioner etter senterstørrelse	Absolutt endring, 1990-2003	Endring, prosent			Andel, prosent	
		90-02	90-96	96-02	1990	2003
Store byer	206 624	11,0	5,4	5,3	42,9	44,5
Små byer	86 532	5,9	2,6	3,2	27,5	27,5
Store bygdebyer	21 415	2,0	0,8	1,1	18,8	18,0
Små bygdebyer	-10 219	-2,6	-1,1	-1,5	10,7	9,7
Småsentra og ingen sentra	-340	-4,0	-3,8	-0,2	0,2	0,2
Norge	304 012	7,2	3,4	3,7	100,0	100,0

Figur 4.4 Befolkningsutvikling 1990-2002 etter sentralitet. ABS-regioner.

måten og målenivået har mye å si for hvem som blir "vinnere" og "tapere" i bosettingsstrukturen. Befolkningsutviklingen i de 89 ABS regionene brukes som en av flere indikatorer på livskraftige regioner, og er derfor gitt rangpoeng i vedlegg 4.2.

En helt annen måte å oppsummere befolkningsutviklingen på er å gripe tilbake til sentraliteten. Mest entydig blir bildet med en inndeling i LA-regioner. Etter denne inndelingen bor 54 % av befolkningen i storbyregioner, som har hele 12 % befolkningsvekst i perioden 1990-2003. Småbyregioner har om lag halvparten så stor vekst, og de store bygdebyregionene ligger så vidt på plussiden. Det er sterk nedgang i regioner med små bygdebyer og i regioner med små eller ingen sentra (tabell 4.2). Disse små og senter svake regionene ville trenge om lag 24 000 nye innbyggere for at bosettingsmønsteret skulle bli opprettholdt også på dette nivået.

Det samme mønsteret framtrer også for de 89 ABS-regionene, men mindre polarisert (tabell 4.3). Her utgjør storbyregionene bare 45 % av befolkningen, men da er Follo og Lillestrøm regnet som egne småbyregioner. Om disse åpenbare forstedene til Oslo ble regnet til hovedstaden ble storbyandelen på 51 %. For øvrig vises den samme gradienten fra sentrum til periferi,

med nedgang i små bygdebyregioner og i regioner uten sentra (det vil si sentra som er tettsteder med mindre enn 1000 innbyggere). I inndelingen i ABS-regioner er det bare Hitra/Frøya som kommer i klassen av senterløse regioner. Vi ser også at det etter denne inndelingen bare ville kreves 11 000 nye innbyggere i de minste klassene for at disse nivåene opprettholdt bosettingen. Totalt utgjør denne periferien bare om lag 10 % av befolkningen, mot 13 % i LA-inndelingen

Tilsynelatende forklarer sentralitet alt, slik det enda mer entydig framkommer i figur 4.4: Jo høyere sentralitet, desto sterkere vekst. Det er storbyregionene som kommer desidert best ut befolkningsmessig, og det er bare denne gruppen som har en vekst som er sterkere enn den gjennomsnittlige nasjonale veksten. Småbyregionene er imidlertid også i klar vekst, mens regionene med store bygdebyer så vidt kommer på plussiden. Det er nedgang i de regionene som bare har mindre bygdebyer som sentra.

Disse sammenhengene er så klare at de ikke kan overses, men de representerer også en så høy grad av generalisering at de kan være misvisende. Det er nemlig store forskjeller internt i alle klassene. Vi bygger derfor opp vår forståelse av den befolkningsmessige statusen *lagvis*, ved å føye til ulike struktur- og dynamikkaspekter ett for ett. Til slutt skal vi slå sammen de viktigste indikatorene for demografisk livskraft.

Tabell 4.4 Tre aldre, 1990 og 2003, prosent.

	2003, andel årsggruppe, prosent			Endringer 1990-2003, prosent		
	0-19 år	20-66 år	67-99 år	0-19 år	20-66 år	67-99 år
Store byer	25,2	62,4	12,3	1,5	2,2	-12,3
Små byer	26,1	60,7	13,2	-2,2	1,4	-2,0
Store bygdebyer	26,6	59,4	14,0	-3,2	2,5	-3,9
Små bygdebyer	25,8	58,5	15,6	-2,0	2,3	-4,8
Små/ingen sentra	24,7	57,7	17,6	-4,7	2,5	-1,2
Norge	25,8	61,0	13,2	-0,9	2,2	-7,4

rådet, siden kvinner elver lenger enn menn) inn i Vestlandets fjordområder: Odda, Voss, Sogn, Nordmøre og Nord-Trøndelag preges også av framskreden aldring i befolkningen.

Alder og kjønn, avhengighet og omsorg

De strukturaspektene som virker sterkest inn på fødsels- og dødstall er alders- og kjønns-sammensetningen. Jo yngre befolkningen er, desto større er potensialet for vekst, og omvendt vil høye fruktbarhetstall resultere i unge befolkninger. Når befolkningen er preget av stor eldreandel, vil naturligvis også den årlige avgangen gjennom dødsfall bli høyere. En skjev kjønnsfordeling fører til at befolkningen ikke klarer å ta ut hele sitt reproduksjonspotensiale.

Tiden rundt århundreskiftet preges ikke bare av to aldre: Barn/unge og voksne. Gjennom økende levealder og fallende pensjonsalder har de fleste fått et relativt langt liv *etter* arbeidslivet, og de fleste holder seg også lenge friske. Vi kan derfor snakke om dette som *den tredje alder*. I denne analysen setter vi grensene mellom de tre aldrene ved 20 og 67 år.

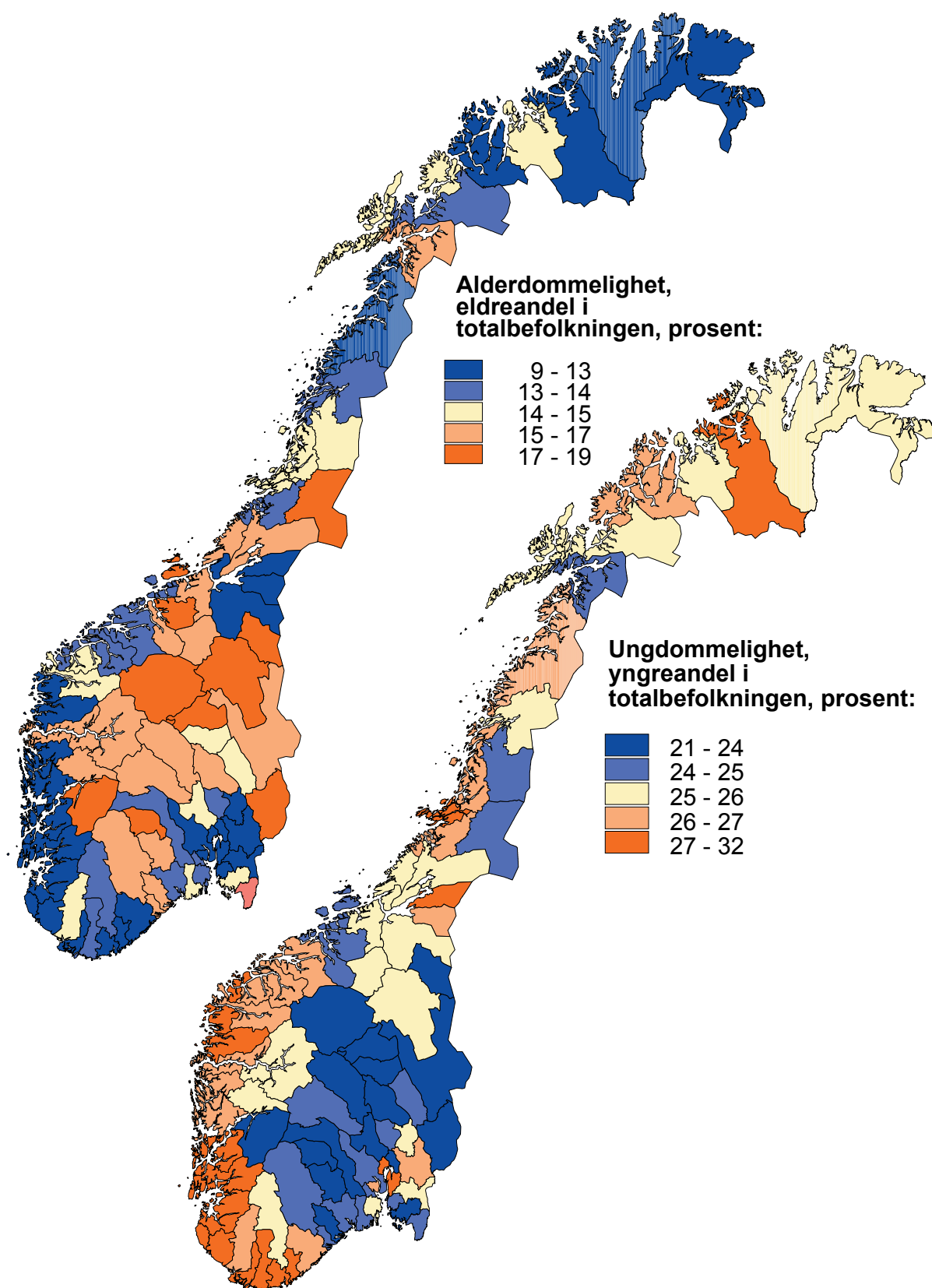
Siden vi snakker om tre aldre – unge, voksne, eldre – kan i prinsippet en befolkning være både ungdommelig og alderdommelig på samme tid (som Ytre Sogn), men det er ikke vanlig. Derfor framtrer de to kartene (figur 4.5) visuelt som komplementære: Ungdommelige befolkninger har vanligvis lav eldreandel, og motsatt. Det ungdommelige Norge finner vi først og fremst på kyststripa fra Arendal til Molde, deretter i Nord-Trøndelag og på Helgelandskysten. De nordnorske byer er også preget av mange unge, likeledes hovedstadens omegn. Høy andel unge og lav andel eldre brukes indikerer livskraftige regioner.

Aldringen er mest framtreddende i indre strøk av Sør-Norge. Hele den regionen vi kaller Innlandet er alderdommelig, likeledes Hallingdal og Vest-Telemark. Her forlenges det "forgubbede" området (eller riktigere det "forgummede" om-

Befolkningens kjønnsmessige skjevhet lar seg også lett avlese geografisk. Kvinneandelen er høy i byområdene, fordi den rurale-urbane flyttingen er sterkest hos kvinner. På den andre siden skal vi være klar over at eldre kvinner er med på å bedre kjønnsbalansen i regioner med høy aldring, fordi kvinner har høyere levelalder enn menn. Men det kommer ikke med på figur 4.6, der kjønnsbrøken er vist for aldersgruppen 20-39 år, altså det vi kan kalle *unge* voksne. I denne gruppen framtrer et klart bilde av mannsdominerte distrikter i Troms og Finnmark (unntatt i Tromsø), likeledes i de mest utpregede innlands- og fjordbygdene i Sør-Norge. Vi merker oss også at kystbygdene i Sunnhordland, i Sunnfjord og Nordfjord preges av skjev kjønnsfordeling, likeledes kysten på Nordmøre og i Namdalen. Høy kvinneandel tolkes her som et uttrykk for livskraft i befolkningen

Tabell 4.4 viser at det ikke er noen åpenbar sentralitetstendens i alderssammensetningen. I 2003 var det de store bygdebyregionene som hadde størst ungdommelighet, men storbyene forbedret seg betydelig på dette området fram til 2003. Når det gjelder alderdommeligheten ser vi at den øker mer entydig med fallende sentralitet. Distriktene er forgubbede/forgummede, mens aldersgruppen midt i mellom, de potensielt yrkesaktive voksne, har en motsatt fordeling i favør av høyere sentraliteter. Vi ser imidlertid at tilveksten i denne gruppen er forholdsvis jevnt fordelt mellom alle sentralitetene.

Oppsummerer vi tallene for landsdeler (Itabell 4.5) ser vi klart at det er Østviken med Stor-Oslo som har den gunstigste strukturen med høyest andel voksne og lavest andel eldre. Resten av Østlandet har en langt mer alderdomme-

Figur 4.5 Yngreandel og eldreandel i befolkningen, 2003. Prosent 0-19 år og 67 – 99 år. Tallverdiene er vist i vedlegg 4.3 og 4.4.

Tabell 4.5 Aldersstruktur etter landsdeler

	2003, andel årsgruppe, prosent			Endringer 1990-2003, prosent		
	0-19 år	20-66 år	67-99 år	0-19 år	20-66 år	67-99 år
Østlandet	24,4	62,1	13,4	1,1	1,9	-9,6
Østvikens	24,3	63,5	12,3	3,4	1,7	-13,1
Innlandet	23,9	59,9	16,2	-1,6	1,3	-2,2
Vestvikens	25,1	60,8	14,1	-1,5	2,4	-7,1
Sørlandet	27,3	59,8	12,9	-4,4	3,9	-7,1
Vestlandet	27,7	59,5	12,8	-2,6	2,7	-6,3
Trøndelag	26,3	60,3	13,4	-1,2	2,0	-5,9
Nord-Norge	26,4	60,5	13,1	-2,4	1,1	-0,1
Norge	25,8	61,0	13,2	-0,9	2,2	-7,4

lig befolkning, men samtidig også en noe mindre andel yngre.

Går vi tilbake til 1950 var befolkningen preget av et høyt og raskt voksende antall barn og unge, men ennå ikke noen stor eldrebefolkning. Den yrkesaktive befolkningen var sterkt dominert av menn. Sagt annerledes, innebar dette også at en stor del av omsorgsbyrden falt på kvinner i privatsfæren. Det var som oftest de som stelte eller hadde tilsyn med eldre hjemmeboende. Andelen på aldershjem var lav. Det var også kvinnene som hadde hovedansvaret for barn og unge, som sjelden hadde barnehageplass, og dessuten langt kortere skoleuke enn i dag. Ungdomsskole og videregående skole var langt fra allmenn.

Siden femtitallet har samfunnet i voksende grad tatt over de fleste av de omsorgsoppgavene som tidligere lå i familien. Dermed er også bekymringen for økende omsorgsbyrder først og fremst en *offentlig* bekymring. Økende aldring krever flere sykehus og sykehjemsplasser, og legger også beslag på mer av primærlegene. I tillegg skal det betales ut pensjoner. Ungdommen har nærmest obligatorisk skolegang til fylte 19 år, og rundt 30 % følger i dag opp med høyskoleutdanning. Det fins i dag flere indikatorer for å beregne omsorgsbyrde eller avhengighet. Noen beregner eldre i forhold til yngre, og ser bort fra voksenbefolkningen. Det gir et langsiktig uttrykk for hvordan tilgangsgruppen balanserer avgangsgruppen. En annen indikator er eldre i forhold til voksne, som gir et uttrykk for omsorgsbehov i forhold til dem som skal dekke dette behovet. Men også barn og ungdom tilhører den avhengige befolkningen, og det mest fullstendige bil-

det av omsorgsbehovet er det vi kaller den *totale avhengighetsraten* (TAR). Den beregnes som antall avhengige personer pr potensielt yrkesaktiv person, altså yngre og eldre over brøkstrekken og potensielt yrkesaktive under. Raten sier altså hvor mange hver voksen må bære av yngre og eldre (total avhengig-

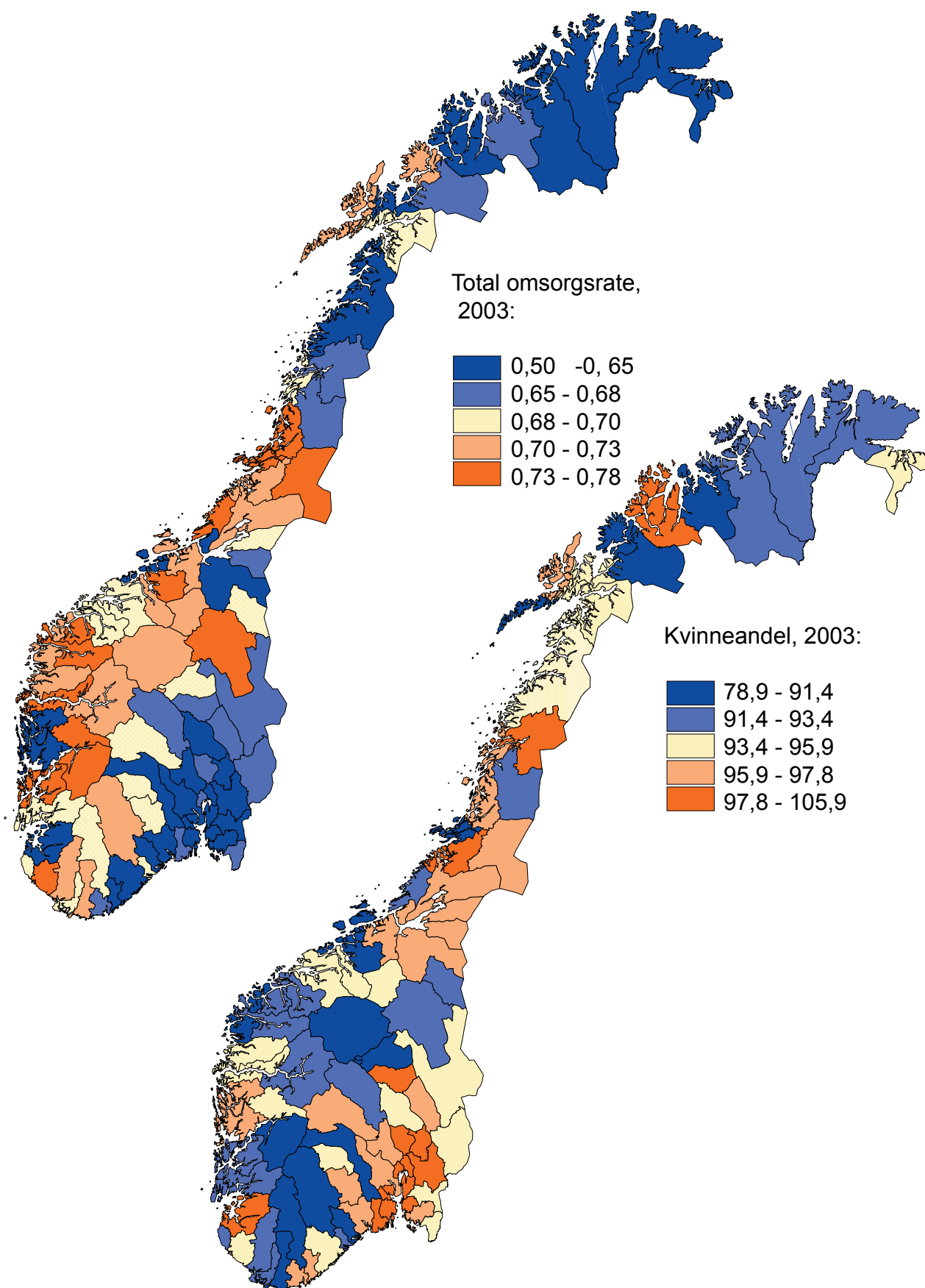
hetsrate, TAR). Lave verdier på avhengighetsraten gir skåre på en indeks som inngår i den sammensatte indeksen for livskraftige regioner.

Ikke uventet viser beregningene (figur 4.6) at storbyene kommer godt ut, likeledes nordområdene. Oslo er i en klar tetposisjon. På Vestlandet og i Trøndelag finner vi regionene med relativt mange personer i avhengig alder. Forskjellene er ganske store. Mange av disse byrdene skal bæres av statlige pensjonsordninger som sikrer folk et utkomme uansett hvor de bor, men tjenesteytingen er et ansvar for kommunesektoren. Kommuner og fylker får tilskudd etter deres andel av de ulike demografiske gruppene, men i praksis må de også foreta harde prioriteringer mellom disse gruppernes behov (skoler vs. alders og sykehjem).

Problemene vil utvilsomt øke med aldringen, og kan forplante seg til nye områder. Hvis man finner nok penger, er det ikke sikkert at man finner de hendene som skal pleie de pleietrengende. Og om det offentlige apparatet svikter, vil dette stille større krav til familiene, som alt er presset på grunn av høy yrkesdeltakelse. På den andre siden synes det klart at Norge på langt nær vil oppleve at den neste eldrebølgen blir like krevende som i land på kontinentet, særlig Sør- og Øst-Europa (Glad 2003).

Innvandrerbefolkningen

Innvandrerbefolkningen er en befolkning i befolkningen, og er hittil mest oppfattet som en problemgruppe. Det har imidlertid vært en stigende positiv interesse for innvandring, fordi vi

Figur 4.6 Kvinneandel (kjønnsbrøk) og omsorgsrate 2003.
Tallverdiene er vist i vedlegg 4.5 og 4.6.

kommer til å trenge ny arbeidskraft – bl.a. for å løse de voksende omsorgsoppgavene.

I alt har vi nå 330 000 innvandrere i Norge, som dermed utgjør 7,3% av landets befolkning. Nesten en av tre er innvandrere fra andre vestlige land. Resten, om lag 234 000 personer, kommer fra ikke-vestlige land, inklusive Øst-Europa. Russerne var den største innvandrergruppen i 2002, dernest somalierne.

Det har vært en betydelig vekst i innvandrerbefolkningen siden 1990, bortimot en dobling. I 1990 var det omtrent jevn fordeling mellom vestlige og ikke-vestlige, men dette bildet er helt forandret i 2003. Antall ikke-vestlige har økt med hele 157%, mens vestlige har økt med ca 27%. Dette er høye tall sett i sammenheng med at Norges totale tilvekst er 7 %. Den største innvandrergruppen er pakistannerne, fulgt av svensker og dansker.

Innvandrerbefolkningen har relativt gunstige strukturtrekk. Kjønnfordelingen er omtrent lik den øvrige befolkningen i Norge, med ca 49,6% menn og 50,4% kvinner for alle aldersgruppene samlet. Det er også små forskjeller mellom vestlige og ikke-vestlige innvandrere, men blant de vestlige er det en litt lavere andel menn. De største og mest interessante forskjellene finner en ikke mellom kategoriene vestlige og ikke-vestlige, men mellom ulike land. Blant annet har innvandrere fra Storbritannia, Irak og Marokko en høy andel menn med henholdsvis 58, 62 og 57%, mens det er en stor andel kvinner blant innvandrere fra blant annet Thailand, Filipinene og Russland: henholdsvis 84, 75 og 71%. Innvandrerbefolkningen har en vesentlig *ynge* aldersstruktur enn landsgjennomsnittet, og en betydelig høyere andel av befolkningen i yrkesaktiv alder (og særlig i aldersklassen 25-44 år). Eldreandelen er lavere. Yrkesdeltakelsen ligger imidlertid noe under gjennomsnittet for alle nordmenn: Andelen sysselsatte blant innvandrerbefolkningen er ca 58%, mens den for hele befolkningen i Norge er ca 70%. Forskjellene mellom vestlige og ikke-vestlige er relativt store, hvor de vestlige har en betydelig høyere andel sysselsatte. Innvandrere fra Norden og Vest-Europa ellers har en andel på hhv. ca 73 og 68%,

Innvandrerbefolkningen

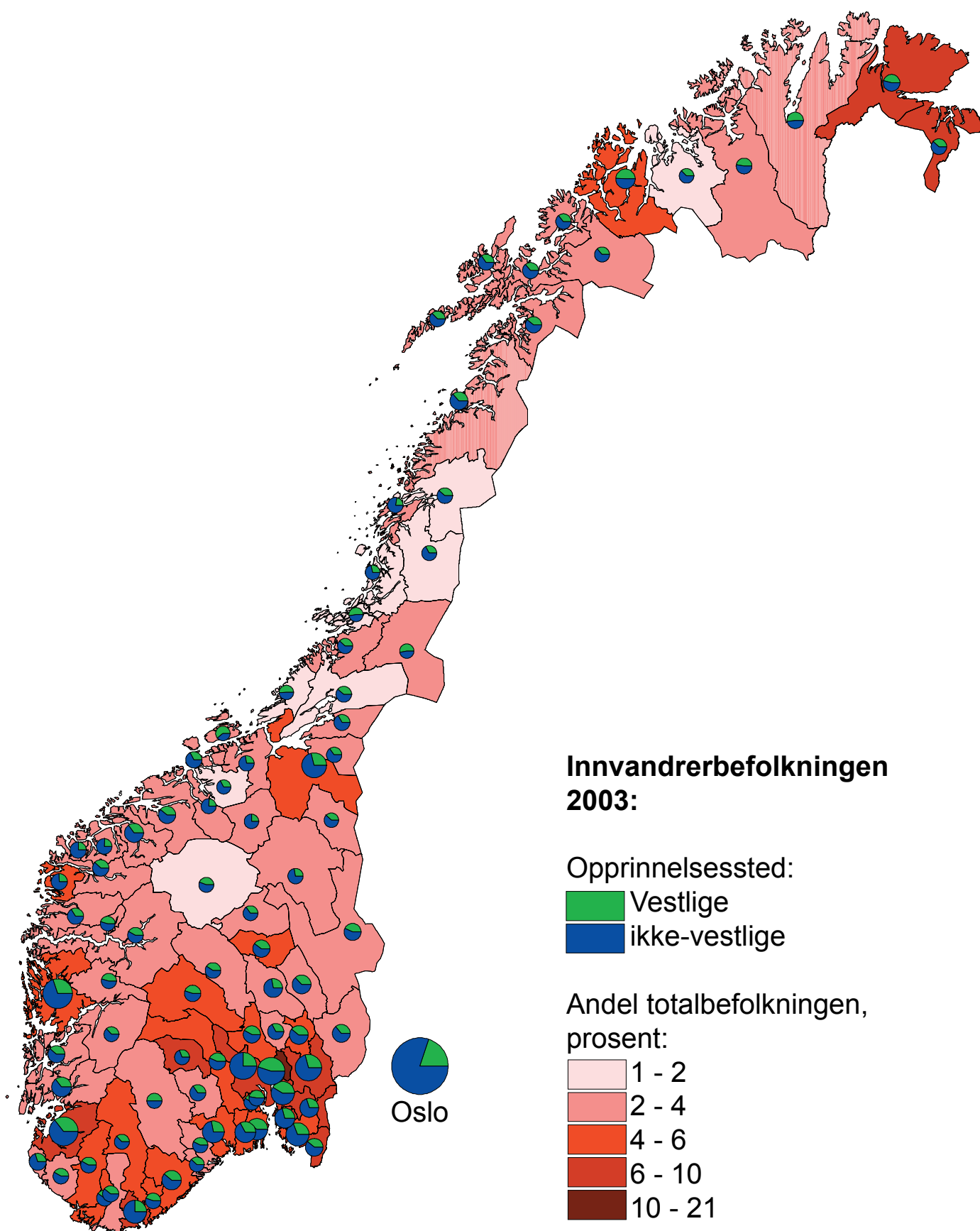
Med innvandrerbefolkningen menes personer med to utenlandskfødte foreldre. Den kan igjen deles inn i førstegenerasjonsinnvandrere, som selv er født i utlandet, og personer født i Norge med to utenlandskfødte foreldre. Innvandrerbefolkningen kan deles inn i vestlige og ikke-vestlige innvandrere:

Vestlige: Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania. Som vi ser av tabellen er det våre naboland som er de viktigste i gruppen vestlige land

Ikke-Vestlige: Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

mens de med bakgrunn fra Asia og Afrika har yrkesfrekvenser på henholdsvis 52 og 44%. Selv om gjennomsnittet er lavere for ikke-vestlige, er det store forskjeller mellom gruppene med ulik nasjonal bakgrunn. For eksempel har personer med bakgrunn fra Sri Lanka og Chile en sysselsettingsandel på nivå med hele befolkningen. Når det gjelder arbeidsledigheten gjør naturligvis de samme mønstrene seg gjeldende, hvor det særlig er innvandrere fra ikke-vestlige land som har høy ledighet. I mai 2003 hadde innvandrere fra Afrika høyest ledighet med hele 17,8%, noe som var over fire ganger så høy ledighet som i hele befolkningen.

Som for hele befolkningen er yrkesdeltakelsen lavere blant kvinner enn for menn, men i innvandrerbefolkningen er det langt færre kvinner enn menn som registrerer seg som arbeidsledige. Det er med andre ord en relativ stor andel innvandrerkvinner som ikke aktivt søker seg ut i arbeidslivet. Det er mye som tyder på at sysselsettingsnivået hos innvandrerbefolkningen er sensitivt for konjunktursvingninger, dvs. at veksten har vært høyere i høykonjunkturår og nedgangen sterkere i lavkonjunkturår. Innvandrere fra ikke-vestlige land er sterkt overrepresentert i rengjøring og hotell- og restaurantnæringen, og delvis også i nærings- og nytelsesmiddelindustrien. Dette er næringer som i større grad enn andre sysselsetter ufaglært arbeidskraft.

Figur 4.7 Innvandrerbefolkningen fordelt på ABS-regioner, 2003. Kilde: SSB. Tallverdiene for innvandrerbefolkningen er vist i vedlegg 4.7 og 4.8.

Vestlige innvandrere er overrepresenter i næringer som krever mer spesialisert og høyt kvalifisert arbeidskraft, særlig innen olje-/gassnæringen, og delvis også innen IT-industrien, forskning og utvikling (Lie, 2002). Samlet sett har innvandrerbefolkningen et høyere utdanningsnivå enn den øvrige delen av befolkningen: 27 % av alle personer over 16 år har utdanning på universitets- eller høyskolenivå, mot 22 % for den øvrige befolkningen. Utdanningsnivået varierer mye mellom de ulike landene, også innen vestlige og ikke-vestlige land. Tyrkia hadde lavest andel med høyere utdanning (7,7%), mens andelen fra Sveits var på hele 44%, og innvandrere fra Frankrike og Nederland har ca 40%. De ikke-vestlige landene har lavest gjennomsnitt, men både innvandrere fra Filippinene, Polen, Russland, India, Kina og Iran har høyere utdanningsnivå enn gjennomsnittet for hele Norge (i aldersgruppen 30-44 år). De landene som har lavest utdanningsnivå, utenom Tyrkia, er Somalia, Pakistan og Thailand. Andelen av innvandrere som tar videregående utdanning er økende, og er for innvandrere som er født i Norge nesten på samme nivå som for totalbefolkningen (86,6 % i forhold til 89,3 % i 2000).

Kvinner fra ikke-vestlige land har høyere fødselstilbøyelighet enn kvinner med norsk og vestlig landbakgrunn. Det samlede fruktbarhetstallet – SFT – for Norge totalt er 1,84, for vestlige innvandrere 1,87 og for ikke-vestlige 2,58 i 1999-2000. Blant de ikke-vestlige finner en de høyeste ratene hos kvinner fra Nord-Afrika, og de laveste fra Øst-Asia (Thailand, Filippinene, Kina). Til tross for den relativt høye fruktbarhetsraten hos ikke-vestlige bidrar de på grunn av sin relativt beskjedne andel av befolkningen i liten grad til å øke fruktbarhetsnivået i Norge. Men likevel: Ser en bort fra innvandrerbefolk-

ningen ville fruktbarhetstallene for Norge vært 0,05 lavere (Lie 2002 og Østby 2002).

Sett under ett er det hevet over enhver tvil at innvandrerbefolkningen alt yter en verdifull innsats i arbeidslivet, og at den med økende assimilering vil høynes. Gjennom sitt høye utdanningsnivå tilfører den Norge verdifull kompetanse og kulturmangfoldet skaper grunnlag for nye kulturrelaterte arbeidsplasser. Befolkningen er også åpenbart livskraftig i demografisk forstand. Men i dag trekker ikke hele Norge fordeler av denne heterogene gruppen, for det er de sentra strøk, Oslo i sær, som stikker av gårde med den største andelen innvandrere. Vi velger å bruke høy andel av innvandrere som en positiv verdi i indeksen for livskraftige regioner.

I Oslo er hele 21 % av befolkningen innvandrere. Dernest følger storbyene Bergen og Stavanger/Sandnes, så Bærum/Asker, Drammen, Lillestrøm, Trondheim, Follo, Fredrikstad/Sarpsborg, Kristiansand og Skien/Porsgrunn. I disse byene fins det også gjennomgående et stort innslag av vestlige innvandrere, bortsett fra Oslo selv, der de ikke-vestlige rår grunnen.

Generelt er bosettingsmønsteret for innvandrere mer sentralisert enn for nordmenn, og mange – i særlig grad fra ikke-vestlige land – er bosatt på Østlandet og i Oslo-området. Blant vestlige innvandrere finner en i hovedsak to bosettingsmønster: Folk fra Sverige og Finland er bosatt i grenseområdene, og mange vestlige bor der det har vært et spesielt behov for arbeidskraft bl.a. i turist- og oljenæringen. Derfor har de vestlige innvandrerne et langt mer periferorientert bosettingsmønster enn de fremmedkulturelle innvandrerne. En del av innvandrerne kommer

Tabell 4.6 Innvandrerbefolkningen etter ABS-regioners sentralitet

	Innvandrere	Ikke-vestlige %	Vestlige %	Andel innvv %	Andel tot.bef %
Store byer	215 907	73,5	26,5	65,1	10,7
Små byer	66 506	66,9	35,1	20,1	5,3
Store bygdebyer	33 383	63,1	36,9	10,1	4,1
Små bygdebyer	15 397	61,5	39,5	4,7	3,5
Småsentra	267	39,3	60,7	0,1	3,1
Norge	331 450	70,2	29,8	1000	7,3

Vel 50% av hele innvandrerbefolkningen bor i Østviken, og det er også her de utgjør den største andelen av den totale befolkningen med vel 13%. Ellers er det Vestlandet og Vestviken som har de største innvandrerbefolkningene, og også på Sørlandet utgjør de en relativ høy andel av den totale befolkningen. I Trøndelag, Nord-Norge og på indre-Østlandet utgjør innvandrerbefolkningen mindre enn 4% av den totale befolkningen, mens landsgjennomsnittet er vel 7%.

4.3 Befolkningsmessig fornyelse

Kohortenes reproduksjon

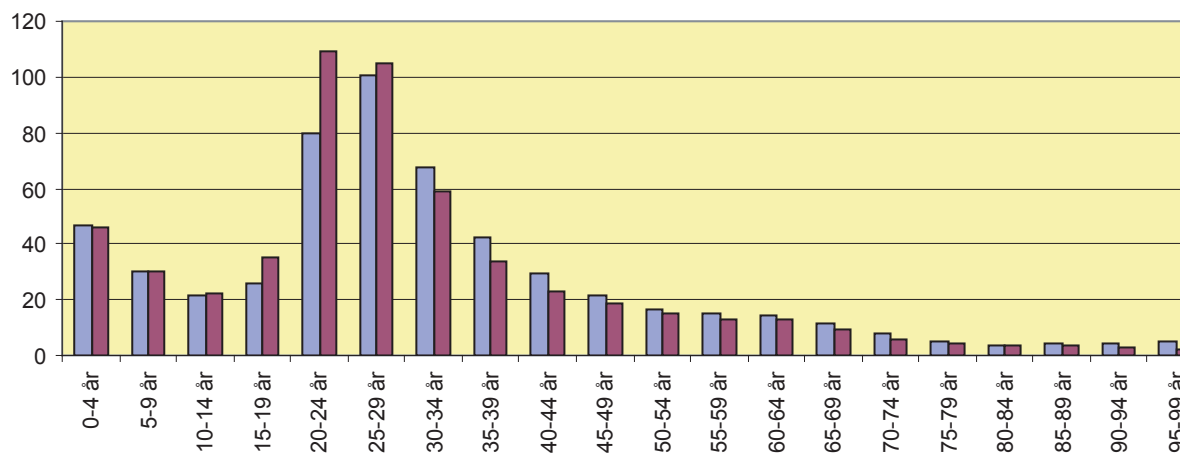
I hvilken grad blir de ulike aldersgruppene reprodusert i regionene? Det er antakelig den beste indikatoren på regionenes livskraft hva angår tendensen til å flytte ut eller flytte tilbake for kvinner og menn. For å illustrere dette forholdet viser vi hva som skjer med kohorten født 1966-68 gjennom aldersfasen 15-35 år. Det er i denne aldersfasen de fleste flyttinger foregår, og flytterne i denne aldersfasen har dessuten med seg de aller yngste flytterne på lasset.

Vi forstår altså alder 35 år som en tenkt endelig etablering. Selv om det fortsatt er tid for reetableringer, er det stort sett i denne aldersfasen mellom 15 og 35 år at folk tar viktige valg om hva de skal gjøre i voksenlivet. Viktige spørsmål er om og hva slags utdanning de skal ta, hva slags jobber de vil ha, hvem de skal bo sammen med,

om de skal ha barn, hvilke bostedskvaliteter de søker, osv. Alt dette er spørsmål som indirekte også handler om bosted. Det er med andre ord de som til enhver tid gjennomlever denne aldersfasen, som i sterkest grad forandrer bosettingsmønsteret gjennom sine flyttinger.

Resultatet for kohorten født 1966-68 er vist i figur 4.9, for henholdsvis kvinner og menn. Kartene viser i hvilken grad en region har klart å opprettholde kohortstørrelsen. Dersom en region har en indeks på 100, betyr det at like mange har flyttet ut som inn i denne kohorten. Er indeksen lavere, f.eks. 75, betyr det at regionen har et flyttetap på 25 prosent av den opprinnelige kohortstørrelsen. Tilsvarende betyr en indeks på 125 at regionen har 25 prosents vekst for den aktuelle kohorten. Mønsteret er noenlunde det samme for kvinner og menn, men med forskjellige valører. To storbyer, Oslo og Stavanger, har meget sterk reproduksjon av kohorten, med en gevinst over 20 %. De øvrige storbyene og noen småbyer på det sentrale Østlandet følger opp med en noe lavere gevinst. Tromsø er den eneste byen i Nord-Norge på plussiden. For øvrig preges bildet av tap gjennom flytteprosessen. Jo høyere flyttegevinsten er eller jo lavere flyttetapet er, desto høyere rangpoeng som inngår i indeksen for livskraftige regioner.

Tendensen over tid får vi fram med å sammenligne denne kohorten med en eldre. Vi har da valgt de som er født 1957-59. I denne kohorten hadde i alt 25 regioner rekruttert nok folk

Figur 4.8 Flytterne etter alder og kjønn. Menn: blå; kvinner: rød, tusen personer 2003. Menn

Tabell 4.7: Netto innflytting etter regionens sentralitet. To kohorter, født 1957-59 og 1966-68, fulgt fra de var 15-35 år. Pr 100 av utgangsbe-folkning. Kilde: Data for 1957-59: Aktuelle befolkningstall 4/99 (SSB), data for 1966-68 PANDA

	Født 1957-59		Født 1966-69	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Storbytrgioner	13	14	28	29
Småbyregioner	0	2	-3	1
Store bygdebyer	-12	-13	-15	-14
Små bygdebyer	-20	-23	-22	-22
Småsentra	-43	-45	-34	-39
Sum (=innvan.)	ikke med		4	6

til å erstatte utflytterne, mens kartet over 1966-68 kohorten viser at antall regioner som reproduserer sine unge voksne er gått ned til 21 (og det til tross for at innvandrere er med i den siste og ikke den første). Dette tyder på at tendensen i bosettings-mønsteret går mot *konsentrasjon* i løpet av rela-tivt kort tid. Det er sju regioner som produserte 1957-59 kohorten, men ikke 1966-68-kohorten: Hadeland, Lillehammer, Arendal, Førde, Hol-mestrand, Jæren og Alta. De to sistnevnte har en forholdsvis sterk nedgang. Og det er tre regioner som produserte 1966-68 kohorten men ikke de som er ni år eldre: Moss, Fredrikstad/Sarpsborg og Sande/Svelvik. Flertallet av regioner klarer imidlertid ikke å opprettholde kohortstørrelsen, men fem av disse regionene har likevel hatt en svært positiv forbedring: Kirkenes, Rjukan, No-todden/Bø, Halden og Brekstad.

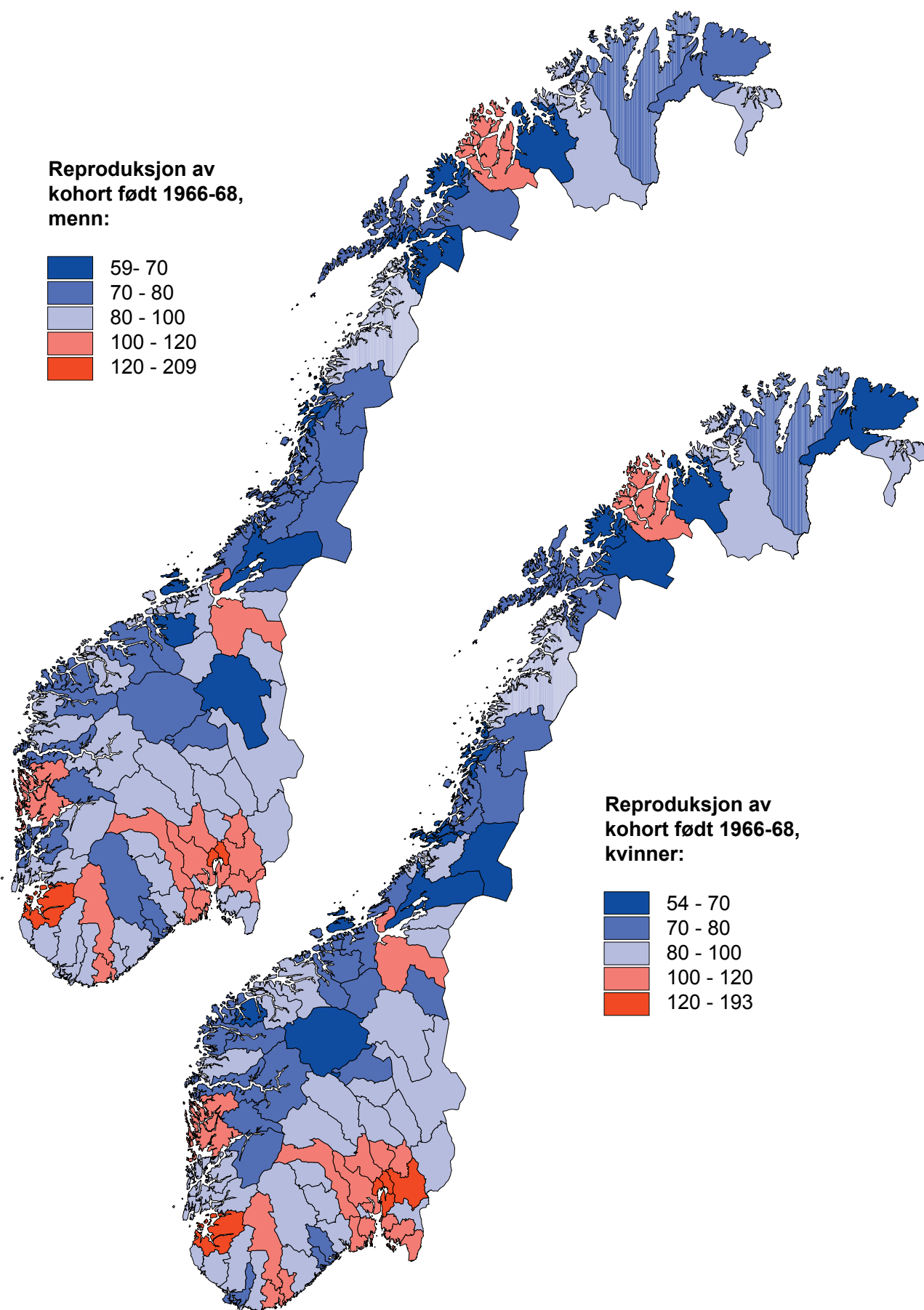
Tabell 4.7 viser i hvilken grad ulike kate-gorier av regioner klarer å erstatte egne utflyttere med nye innflyttere. Det er ingen tvil om at *stor-byregionene* er den regiontypen som vinner flest folk gjennom flytting. Storbyenes betydning som bosted for unge voksne har økt kraftig, fra 13-14 prosent vekst for de eldste kullene, til 28-29 prosent vekst for de yngste kullene. En god del av økningen kommer av at innvandringen utenfra ikke er med i tallene for den eldste kohorten , men uansett hvordan vi snur og vender på det, er det ikke til å komme fra at storbyregionene, og Oslo i særdeleshet, har hatt en sterk økning i andelen unge voksne de seneste årene.

Småbyregionene går omtrent i balanse, men har forverretrekrutteringssitu-asjonen fra de eldste til de yngste årskullene. Regio-ner med *store bygdebyer* har redusert antall perso-ner med 12-15 prosent i begge kohorter. I likhet med småbyregionene har tapet økt fra de eldste til de yngste kohortene. Re-gioner med *små bygde-byer* har tapt hver femte

mann og nesten hver fjerde kvinne. Utviklingen fra eldste til yngste kohort viser imidlertid bare økte tap for menn, mens det er forbedring å spo-re for kvinnene. For regioner *uten sentra* – det gjelder bare Hitra/Frøya - er tapene betydelige høyere, hele 43-45 prosent blant de eldste, og en kraftig forbedring blant de yngste der ”bare” 34-39 prosent av kullene tapes.

Kjønnsforskjellene i tabell 4.7 kan synes små, men de er betydelige. Det er verd å merke seg at flyttebalansen for menn har forverret seg i forhold til kvinners i småbyregioner og regioner med bygdebyer. I disse regiontypene har utvik-lingen gått i retning av en utjevning av kjønns-forskjellene i flyttemønsteret. Det motsatte er tilfelle for den ene regionen i kategorien regioner uten sentra.

Tabell 4.8 viser hvilke landsdeler som vinner og taper folk. *Nord-Norge* peker seg ut med spesielt stort tap. Tapet av menn har økt fra 15 prosent i de eldste årskullene til 20 prosent i de yngste årskullene. Ellers viser tabellen tydelig de store interne forskjellene på Østlandet. *Østvi-ken* er den store vinneren, i og med at 1957-59 kohorten er blitt 20-22 prosent større enn den var i utgangspunktet. Denne gevinsten økte til 40-45 prosent for de yngste årskullene. Økningen var sterkere for kvinner enn for menn. *Vestviken* går så vidt i pluss, og har en forbedring av flyt-tebalansen for de yngste kullene – særlig blant kvinner. *Innlandet* taper 10-12 prosent av begge kohortene, og har i likhet med Nord-Norge opp-levd et økt tap av menn mens tapet av kvinner

Figur 4.9 Reproduksjon i ABS-regioner av kohorten født i 1966-1968, menn og kvinner i ABS-regioner. Tallverdiene for reproduksjon av kohortene er vist i vedlegg 4.9 og 4.10.

Tabell 4.8: Netto innflytting etter landsdel. To kohorter, født 1957-59 og 1966-68, fulgt fra de var 15-35 år. Pr 100 av utgangsbefolkning. Kilde: Aktuelle befolkningstall 4/99 (SSB). Data for 1966-68 kohorten: PANDA.

Landsdel	Født 1977-59		Født 1966-69	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Østlandet	8	10	18	22
-Østviken	20	22	40	45
-Innlandet	-10	-10	-12	-10
-Vestviken	0	2	1	5
Sørlandet	-1	-1	-2	-3
Vestlandet	-4	-5	-3	-2
Trøndelag	-4	-6	-7	-6
Nord-Norge	-15	-18	-20	-18
Norge	ikke med		4	6

er stabilt. Etter Nord-Norge og Innlandet, er det *Midt-Norge* som har de største problemene med å erstatte egne ungdomskull. Blant de eldste gikk 4-6 prosent av kullene tapt, og tapet økte til sju prosent for menn, mens det heller ikke i denne landsdelen var noen endring for kvinner. *Vestlandet* ligger ikke så langt etter Trøndelag med 4-5 prosent tap i den eldste kohorten. I motsetning til Trøndelag er det imidlertid en forbedring for de yngste kullene, der bare tre prosent menn og to prosent kvinner tapes. Forbedringen var dermed litt sterkere for kvinner. (En forskjell på 1 pp er faktisk signifikant i denne sammenheng). Til sist har vi *Sørlandet*, som har økt tapene fra 1 prosent for begge kjønn blant de eldste årskullene, til to prosent tap for menn og tre prosent for kvinner.

På *Østlandet* som totalt sett har flyttegevinst, er forskjellene store og systematiske. Østviken har flyttegevinst i alle sentralitetskategorier, men veksten er betydelig mindre i regioner med store bygdebyer enn i storby- og småbyregioner. Innlandet, som ikke har storbyregioner, har flyttetap i alle sentralitetskategorier, og tapene er større jo mindre sentrale regionene er. Vestviken har flyttegevinst i storby- og småbyregionene, men tap i regioner med store bygdebyer og i regioner med små bygdebyer.

Sørlandet har samme mønster som Vestviken; flyttegevinst i storby- og småbyregionene, og tap i bygdebyregionene. *Vestlandet*

har innflyttingsoverskudd i storbyregionene, men de andre regiontypene har tap. Tapene i regioner med små bygdebyer er betydelige. Det samme mønsteret finner vi igjen i Midt-Norge (som ikke har småbyregioner), og i enda mer ekstrem grad i Nord-Norge. Flyttetap/gevinst følger sentralitetshierarkiet uansett landsdel: Der det er gevinst er den størst i de mest sentrale regionene og avtar nedover hierarkiet. Der det er flyttetap, er tapet minst i de mest sentrale regionene og øker nedover hierarkiet.

Hovedtrekkene i flytte- og bosettingsutviklingen er kjent. De lange linjene viser sentralisering gjennom etterkrigstiden, dog med en

noe svakere sentralisering på 70-tallet. Fram til 1970-tallet virket det sentraliserende flyttmønsteret utjevnende på bosettingsmønsteret og den regionale aldersfordelingen, fordi barnekull født på landet var mye større enn barnekull som ble født i byene. Etter 1980 har sentraliseringen ikke lenger hatt en slik virkning. Nå vokser de fleste barna opp i storbyområder. Dermed er det ikke lenger tilstrekkelig å bremse flyttestrømmene fra utkant til sentrum. Dersom bosettingsmønsteret skal opprettholdes, må flyttestrømmen *snus* fra storbyområdene til andre deler av landet, og/eller framtidig innvandrere må få et mer desentralisert bosettingsmønster enn de har hatt til nå. Sørliens analyser av ti årskull født 1955-64, viser at:

45 prosent av de som flytter fra sine oppvekstkommuner ender opp i en mer sentral kommune innen de fyller 35-40 år.

Ca 35 prosent ender opp i en kommune med samme sentralitet som oppvekstkommunen. I denne gruppen finner vi en stor del av kortdistansflyttingene, der man f.eks. flytter fra områdeskommune inn til senterkommunen. I tillegg flytting mellom byer av samme sentralitetstype. Blant høyt utdannede er flytting mellom universitetsbyene vanlig.

Bare hver femte havner i en kommune som er mindre sentral enn den de vokste opp i. I denne gruppen er de fleste flyttere fra storby-

Hvor mange blir boende i den ABS-region de vokser opp i?

I Hedmark varierer andelen som er bosatt i egen oppvekstregion fra 67 prosent blant menn i Kongsvingerregionen til 42 prosent av kvinnene i Tynset-regionen. Andelen menn som bor i oppvekstkommunene er i regelen høyere enn for kvinner. I Hedmark er det unntak fra dette i Elverum, hvor flere kvinner enn menn etablerer seg. Andelen som etablerer seg i egen oppvekstregion er dessuten høyere blant de som vokser opp i senterkommunen enn de som vokser opp i omlandskommunene. I Hedmark er det unntak fra denne regelen i Hamarregionen. Tar man med flyttinger til annen region i fylke, viser analysene at mer enn 60-prosent av de som vokser opp i fylket fortsatt bor fylket ved 35-års alderen, varierende fra 62 prosent i Tynset-regionen til 72 prosent i Hamar-regionen. Det blir dermed galt å tro at et distriktsfylke som Hedmark taper flesteparten av sin befolkningen gjennom flytting. (Grimsrud og Sørli 2004).

er til nærliggende omland medregnet. Bare 3-4 prosent som flytter fra storbyene, fra storbyenes omland og Østlandet for øvrig, flytter på varig basis til en mer perifer kommune. Skikkelig desentralisering omfatter altså bare 3-4 prosent av flytterne. (Sørli 2003)

Naturlig tilvekst

Med tanke på framtidig vekst er det naturligvis gunstig for en region å ha høyest mulig fødselsoverskudd. Naturlig tilvekst, eller fødselsoverskudd, er forholdet mellom antall døde og antall fødte i en region. Den naturlige tilveksten henger med andre ord sterkt sammen med alderssammensetningen i regionen. I regioner med mange 20-40 åringer fødes det flere enn i regioner med relativt få i denne aldersgruppen. I regioner med mange eldre dør det flere enn i regioner med få eldre.

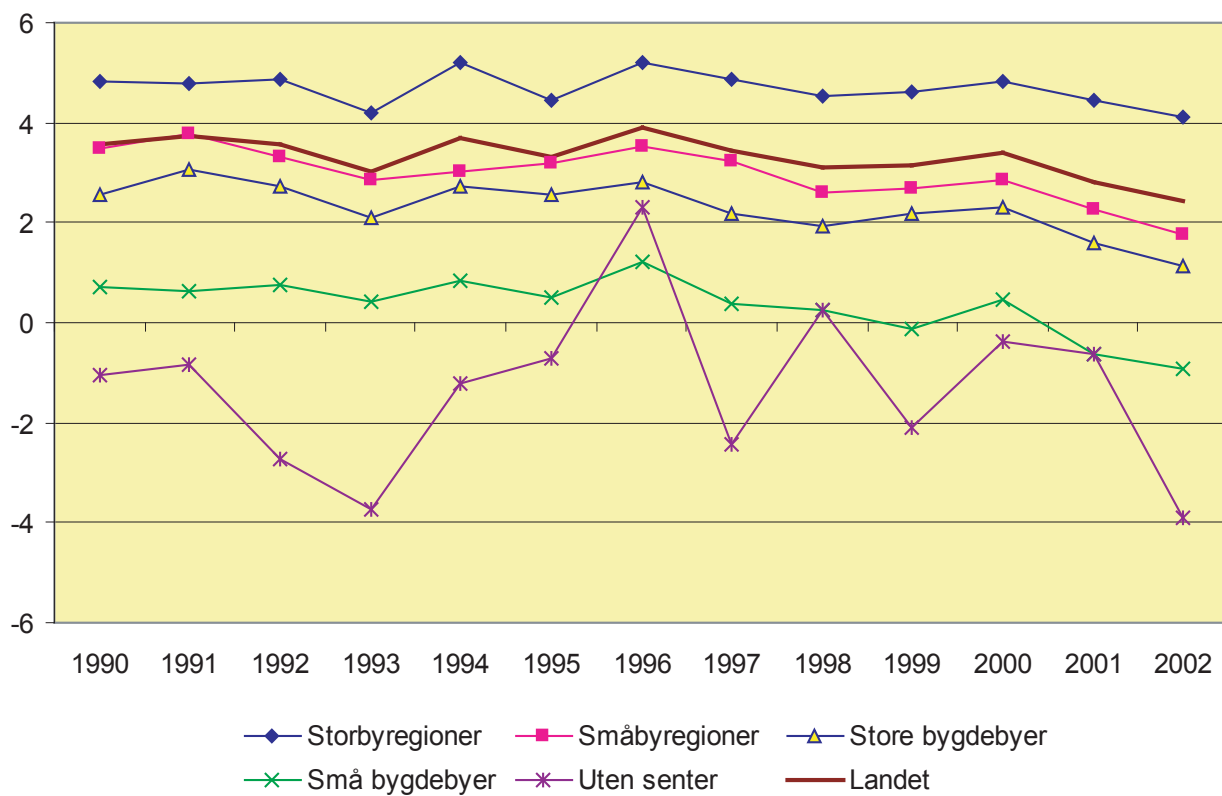
Den naturlige tilveksten (fødselsoverskuddet) har falt fra 3,6 pr 1000 innbyggere til 2,4 i perioden 1990-02. I 1996 var tilveksten oppe i 3,9. Nedgangen har vært spesielt stor etter år 2000. Synkende fødselsoverskudd skyldes nedgang i fødselstallene. Antall dødsfall er mer stabilt. Til tross for en viss regional utjevning av fruktbarheten og dødelighet, er det fortsatt store forskjeller i fødselsoverskudd – som følger av økende forskjeller i aldersstruktur.

Figur 4.10 viser at fødselsoverskuddet etter ABS-regionenes sentralitet følger sentralitetshierarkiet. *Storbyene* er den eneste regiontypen som har fødselsoverskuddet over landsgjennomsnittet. *Småbyregioner* ligger nærmest

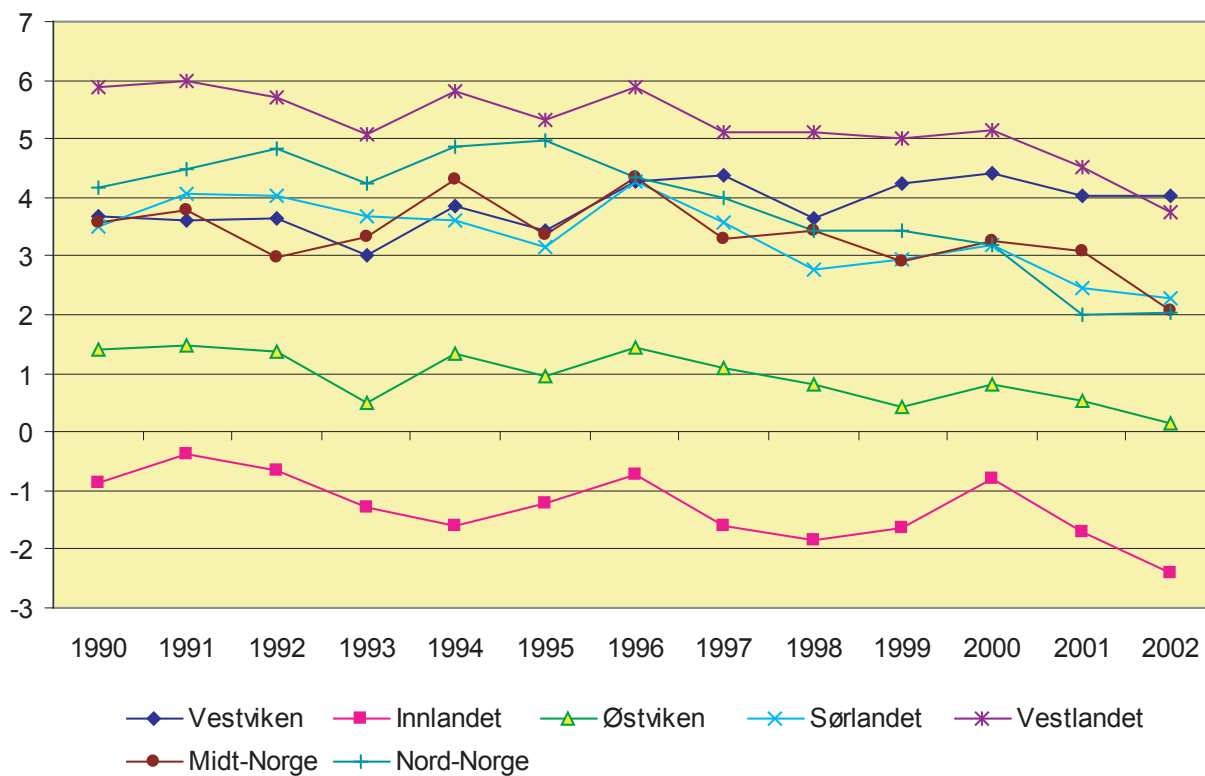
landsgjennomsnittet i nivået på fødselsoverskuddet, men har etter 1996 hatt en svakere utvikling. Det samme gjelder regioner med *store bygdebyer*. Utviklingen i regioner med *små bygdebyer* har vært svak etter 1996, og denne regiontypen har startet det nye millenniet med fødselsunderskudd. Regioner *uten sentra* har i mesteparten av perioden hatt fødselsunderskudd. Variasjonen i fødselsoverskuddet er blitt noe større mellom de ulike sentralitetsnivåene.

Av landsdelene (figur 4.11) er det *Innlandet* som utmerker seg ved å ha fødselsunderskudd i hele perioden. Dette har sammenheng med en befolkningsstruktur med mange gamle, og dessuten landets laveste fruktbarhet. *Vestviken* med Buskerud, Vestfold og Telemark har lavt fødselsoverskudd gjennom perioden og går så vidt i balanse i 2002. *Midt-Norge* og *Sørlandet* er de landsdelene som ligger nærmest landsgjennomsnittet. Fødselsoverskuddet i *Nord-Norge* har rast nedover siden midten av 1990-tallet, og fra 2000 lå det under landsgjennomsnittet for første gang. Dette kan ses i sammenheng med den økte tappingen av unge voksne fra landsdelen. Motsatt utvikling har *Østviken*; denne landsdelen har økt fødselsoverskuddet etter 1996, og lå i 2002 til og med over *Vestlandet* som i hele perioden forut hadde høyest fødselsoverskudd. I motsetning til det som er tilfelle når vi ser på regioner etter sentralitet, har ikke den gjennomsnittlige forskjellen mellom landsdeler økt. Men det har vært en omfordeling av fødselsoverskudd fra Nord-Norge til Østviken.

Går vi ned på den enkelte ABS-region,

Figur 4.10: Fødselsoverskudd pr 1000 innbyggere etter ABS-regioners sentralitet. 1990-2002. Kilde: Panda (bearbeidet av Østlandsforskning)

Figur 4.11: Fødselsoverskudd pr 1000 innbyggere etter landsdeler. 1990-2002. Kilde: Panda (bearbeidet av Østlandsforskning)

vil i alt 26 regioner i gjennomsnitt hatt fødselsunderskudd i perioden 1990-2002. Dette er i hovedsak regioner i indre deler av Sør-Norge. Ingen nordnorske regioner hadde fødselsunderskudd. Av de resterende 63 regioner, har 26 høyere vekst enn landsgjennomsnittet. De fleste storbyregionene er med blant disse 26, likeså noen av forstadsregionene, i tillegg til regioner på Vestlandet og Nord-Norge, som oftest slike med store bygdebyer.

Det er store forskjeller fra Jæren og Alta som har mer enn tre ganger så stort fødselsoverskudd som landsgjennomsnittet, til Kongsvinger og Rjukan der fødselsunderskuddet tilsvarer det dobbelte av veksten på landsbasis.

Mobilitet

Ofte forbindes høy mobilitet med høy evne til omstilling. Mobiliteten er ofte høy i områder med sterk vekst i arbeidsplasser og verdiskaping. Høy mobilitet finner en også i kriserammede områder, der f.eks. næringsgrunnlaget er sterkt svekket. I begge sammenhenger kan mobilitet være et tegn på omstillingsevne. Det kan betraktes som et gode for samfunnet at folk flytter fra områder med lav etterspørsel etter arbeidskraft til områder med stor etterspørsel. På den annen side kan det skape pressproblemer på fysisk og sosial infrastruktur i noen områder, og tilsvarende overkapasitet i andre. Samtidig betyr høy mobilitet som regel høy gjennomtrekk av folk, noe som kan forringe det sosiale miljø. Det går dermed ikke an å si at høy mobilitet i seg selv er et gode eller et onde. Vi lar verdiene for nettoflytting inngå i samleindeksen for livskraftige regioner.

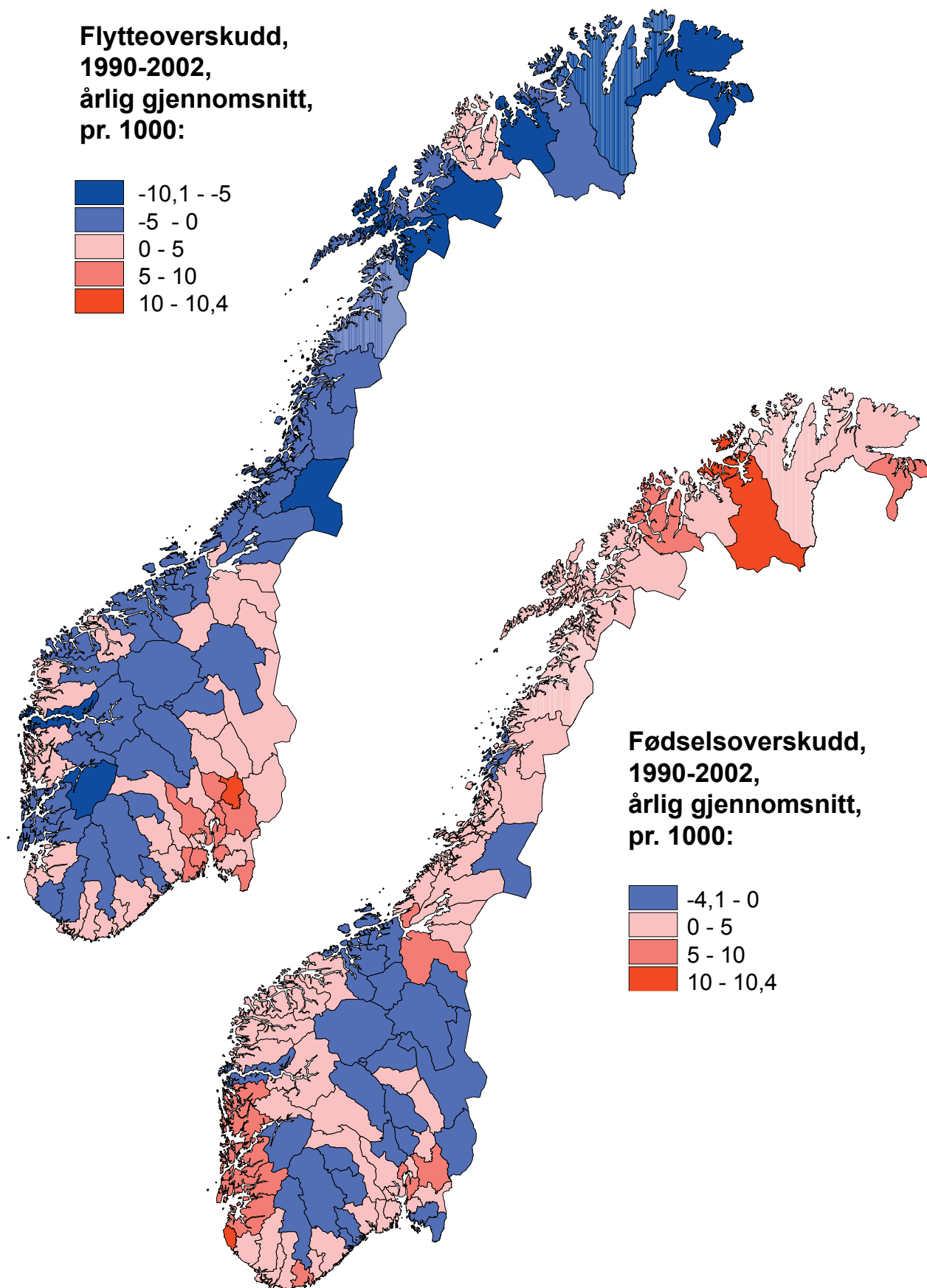
Det kan imidlertid være interessant å studere utvikling i mobiliteten over tid, hvordan den henger sammen med økonomiske konjunkturer, og i hvilken grad vekst og nedgang i mobiliteten forsterker eller demper sentraliseringen. Likeledes er det interessant om ulike befolkningsgrupper har forskjellig mobilitetsutvikling, og hvilke regionale konsekvenser dette kan gi. Nedenfor gis først noen smakebiter på mobilitetsutviklingen etter kjønn, alder og regionale variasjoner i dette.

Nordmenn flytter hyppigere enn de fleste andre europeere. En undersøkelse av flyttingen i 18 land i Europa viste at danskene er de mest mobile, deretter kommer Norge sammen med Sverige, Finland og Sveits (Rees & Kupiszewski 1999, referert i Østby 2002). Denne internasjonale undersøkelsen viste også at Norge, sammen med Sverige, Finland, Polen og Romania, er en av de få landene som fortsatt har en entydig vekst i storbyene. Land som Frankrike, Nederland, Sveits og Storbritannia har nedgang i flyttestrømmen til storbyene.

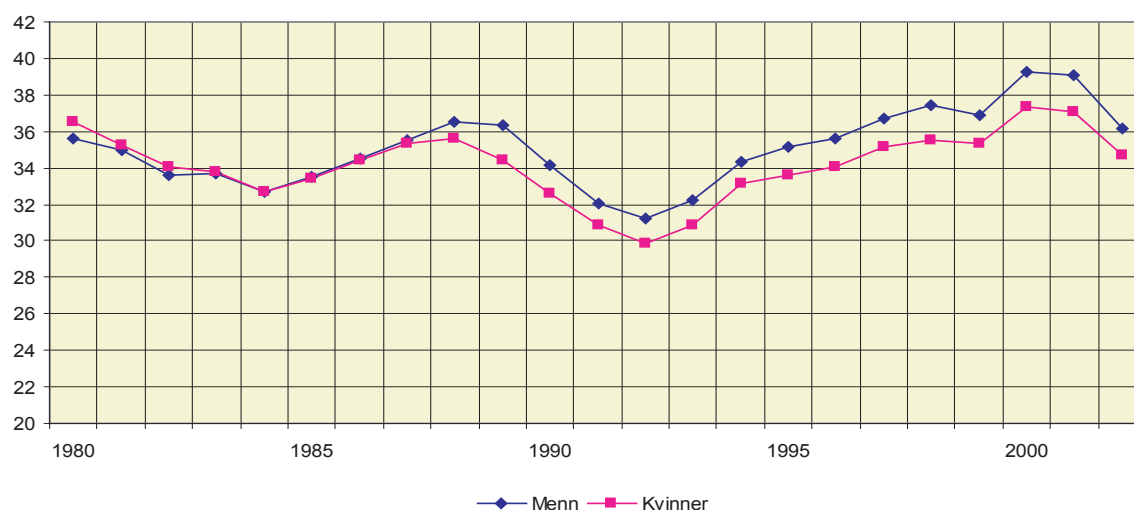
Mobiliteten er konjunkturavhengig - den øker under høykonjunktur og avtar under lavkonjunktur - i takt med etterspørselen etter arbeidskraft. En analyse av mobiliteten mellom ABS-regioner i perioden 1977-98 viser at når arbeidsledigheten stiger med 1 prosent, reduseres mobiliteten med 1,1 flyttinger pr 1000 (Carling 1999.). Ser man bort fra kortvarige konjunktuelle svingninger, har det i hele etterkrigstiden vært en langsiktig nedgang i den registrerte mobiliteten. Mobiliteten har imidlertid økt etter 1992.

Figur 4.13 viser utviklingen i antall utflyttinger fra ABS-regioner pr 1000 mellom 1981 og 2002, og viser tydelig mobilitetens sykliske mønster. Mobiliteten sank på begynnelsen av 1980-tallet da landet var inne i en lavkonjunktur. Fra 1984 og gjennom "jappetiden" sank ledigheten og mobiliteten økte. Rundt 1988 begynte en ny nedgang, som varte til 1992. Mobiliteten var da på sitt laveste med ca 30 utflyttinger pr 1000, men økte gjennom 1990-tallet for å nå en foreløpig topp i 2000 med 39 utflyttinger pr 1000 innbygger. Dette er det høyeste tallet som er registrert i et "normalår".

På begynnelsen av 1950-tallet var kvinners mobilitet (mellom kommuner) 30 prosent høyere enn menns (Østby 2002). Denne forskjellen er gradvis blitt utvisket, og fra 1988 har menns mobilitet vært høyere enn kvinners. Figur 4.13 viser at mobiliteten mellom ABS-regioner helt siden 1985 har vært høyere for menn enn for kvinner. Mobilitet er et relativt mål og påvirkes av størrelsen på gruppen av ikke-flyttere. Noe av kjønnsforskjellen skyldes at kvinner er i flertall blant de eldre i befolkningen som generelt flytter

Figur 4.12: Fødselsoverskudd og nettoflytting i ABS-regionene. Gjennomsnittlig fødselsoverskudd og nettomobilitet pr. 1000 innbyggere for årene 1990-2002. Verdiene er vist i vedlegg 4.11 og 4.12.

Figur 4.13: Mobilitetsutviklingen for kvinner og menn 1980-2002. Antall utflyttere fra ABS-regioner pr 1000 innbyggere ved årets begynnelse. Kilde: PANDA

lite. Fra 1987/88 har imidlertid også det faktiske antall flyttinger foretatt av menn vært høyere enn antall flyttinger foretatt av kvinner. Også på kommunenivå har kvinner en høyere mobilitet enn menn fra og med 1988 (SSB flyttestatistikk). Østby mener å se en tendens til at menns mobilitet er mer konjunkturfølsom enn kvinners.

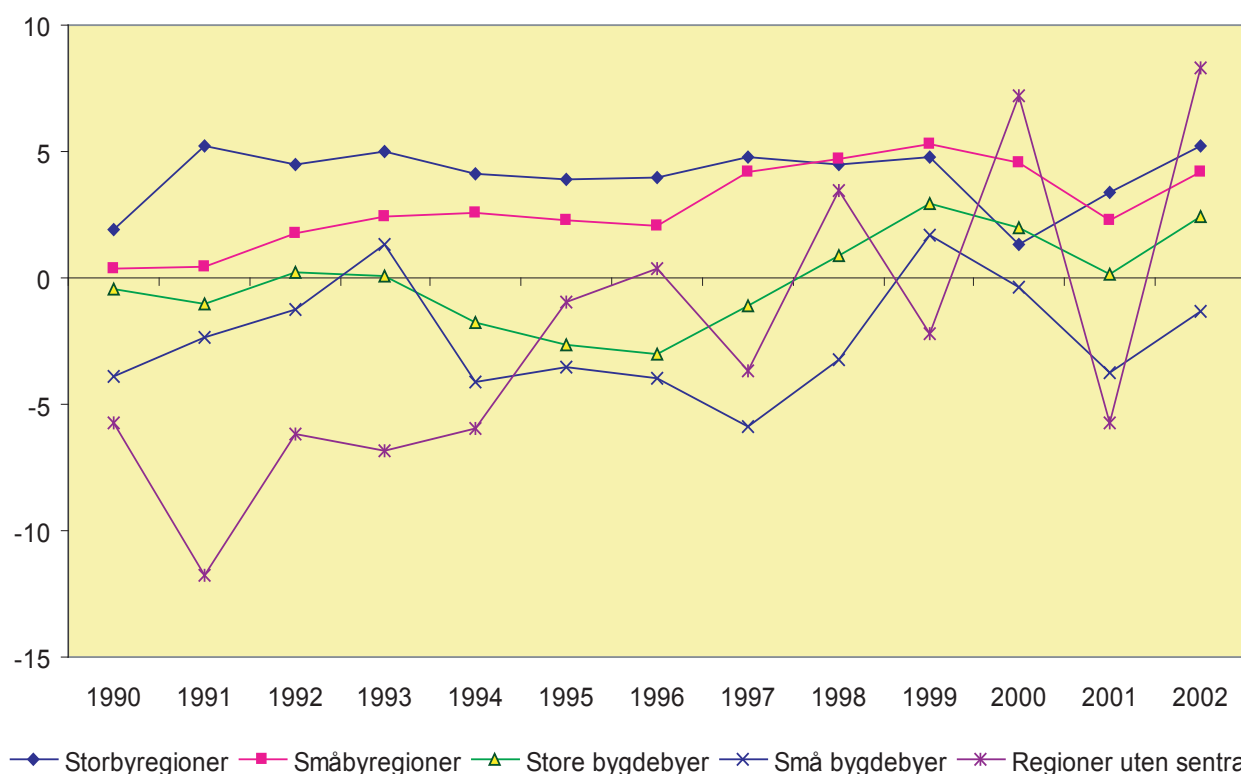
Til tross for at det er målt flere flyttinger blant menn enn blant kvinner det enkelte år, flytter fortsatt kvinner flere ganger i livet enn menn. Når man tar hensyn til alderssammensetningen i befolkningen, finner vi at *forventet antall flyttinger* er høyere for kvinner enn for menn. I 2000 var forventet antall flyttinger pr kvinne (over en kommunegrense) 3,33, mens tilsvarende tall for menn var 3,28. På begynnelsen av 1950-tallet var det forventende antall flyttinger pr kvinner fire, mens menn ville hatt litt i overkant av tre flyttinger (Østby 2002). Siden den gang har forventet antall flyttinger gått kraftig ned blant kvinner, mens tallet har vært mer stabilt blant menn.

Sett i forhold til folketallet er det folk i alderen 20-24 og 25-29 som flytter mest (se figur g.2). Kvinner hadde en markant høyere mobilitet enn menn i aldersgruppen 15-19 år og 20-24 år både i 1990 og 2002. I 2002 var kvinners mobilitet høyere enn menns også i aldersgruppen 25-29 år, men etter 30 års alderen har menn høyere mobilitet enn kvinner i så å si alle femårsgrupper.

Kvinner gjør unna flyttingene sine tidligere i livet enn menn. Dette henger bl.a. sammen med at kvinner er yngre enn menn når de inngår parforhold og etablerer familie.

Mobiliteten er økt i de aller fleste aldersgruppene. Det største unntaket er nedgang i mobiliteten for barn under fem år (som kan henge sammen med at kvinner får barn senere i livet enn tidligere). Fra 1990 til 2002 har mobiliteten økt kraftigst i aldersgruppene 25-29 og 30-34 år, og kraftigere for kvinner enn for menn. Den spesielt sterke økningen i disse aldersgruppene henger bl.a. sammen med at flere tar lang utdanning og at etableringsfasen etter hvert har kommet senere i livet. Selv om hovedtyngden av flyttingene skjer i aldersgruppene mellom 20 og 30, er det en liten tendens til at flere flyttinger foregår i eldre aldersgrupper. Først og fremst i aldersgruppen 30-34 som nevnt, men også aldersgruppene 35-39 og 40-44, og aldersgruppene 55-59 og 60-64 har hatt en mobilitetsøkning over gjennomsnittet.

Endringen i folketall i den enkelte region kommer fram ved å legge sammen netto innflytting og naturlig tilvekst. Kartene er vist i figur 4.12, og i sum forklarer folketallsendringen totalt sett. 43 regioner har gjennomsnittlig netto innflytting i perioden. Ullensaker/Eidsvoll – regionen som er vertskap for hovedflyplassen på Gardermoen – har den største netto innflyttingen. Alle ti-på-toppregionene ligger innenfor Stor-Oslo bo- og arbeidsmarked, og regionene er i stor grad de samme som ligger på pendlingstoppen. Størst flyttetap har nordnorske regioner, samt

Figur 4.14: Netto flytting pr 1000 middelfolkemengde 1990-2002 etter sentralitet.

Kilde: Panda

Grong, og de ensidige industriregionene Odda og Høyanger.

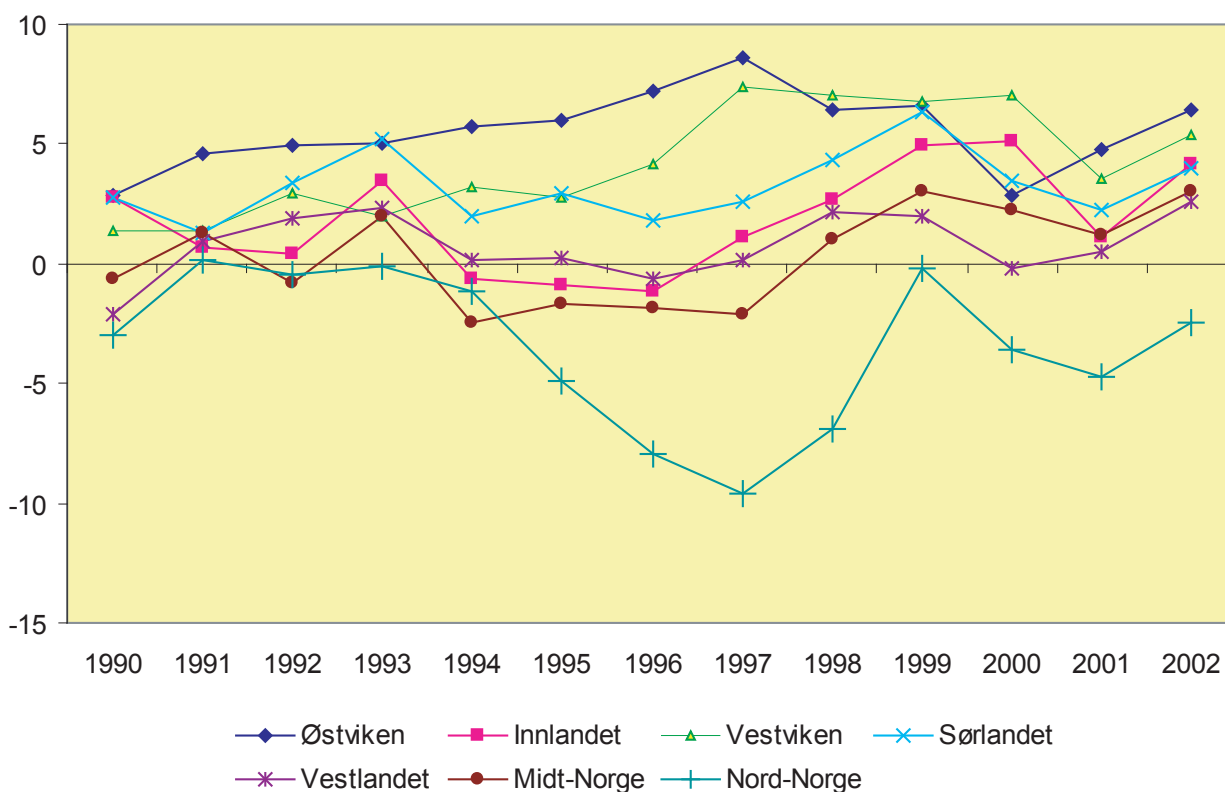
Selv om det er en hovedregel at sentraliseringstendensen er minst ved stigende og størst ved fallende arbeidsledighet, er sammenhengen mellom sentralisering og svingninger i konjunktorene nokså kompliserte. Det kommer bl.a. av at det fins mange uttrykk for sentralisering, og at konjunktorene kan ha ulik virkning i ulike områder. Videre kan man argumentere for at konjunktorene bare skaper svingninger rundt en trend som er klart sentraliserende.

Vi avgrenser oss til å se på utviklingen fra 1990-2002 – en periode som i hovedsak er preget av økende mobilitet og økende sentralisering – *en grå bølge*, jf. Carling (1999). Et uttrykk for sentralisering får vi ved å se på netto innflytting mellom landsdeler og regioner inndelt etter sentralitet.

Figur 4.14 viser nettoflytting etter regionens sentralitet. Netto innvandring til Norge ligger gjennom hele perioden under 5 promille av folkemengden, og har siden 1990 foreløpig hatt

to topper: 1999 og 2002. Begge disse årene økte nettoinnflyttingen til alle regionstyper unntatt storbyregionene i 1999. Nettoinnvandringen var også høy i 1993, og 1997-98. Forskjellen mellom regionstypene når det gjelder nettoinnflytting er minst i årene med høy nettoinnvandring. Ellers kan en legge merke til at forskjellene er størst midt på 1990-tallet, da høykonjunktoren hadde fått styrke. I slike perioder er regelen at nettofraflytting fra utkantstrøk (her representert ved regioner med små bygdebyer og til dels regioner med store bygdebyer) øker, samtidig som byregioner får netto innflytting.

Figuren viser ellers at *storbyregionene* fra 1991 har hatt en høy, og med unntak av år 2000, stabil nettoinnflytting gjennom hele perioden. Den lave nettoinnflyttingen i 2000 og i 2001 kommer av at flere av storbyregionene hadde netto fraflytting i ett eller begge år (Oslo, Bærum/Asker, Stavanger/Sandnes, Tromsø). *Småbyregioner* har hatt netto innflytting gjennom hele perioden, og da særlig i 1997-2000. Regioner med *store bygdebyer* hadde samlet sett netto fraflytting gjennom første halvdel av perioden, men etter 1997 har de hatt innflyttingsoverskudd. Regioner med *små bygdebyer* har netto fraflytting gjennom hele perioden med unntak for 1993

Figur 4.15: Netto innflytting pr 1000 middelfolkemengde 1990-2002 etter landsdel.

Kilde: Panda

og 1999. Ellers er det interessant at denne regiontypen forbedret flyttebalansen under lavkonjunkturen tidlig på 1990-tallet, mens de samme regionene i perioden med økende ledighet fra 1999 øker netto fraflytting.

Figur 4.15 viser at *Nord-Norge* og *Østviken* omtrent har speilvendt utvikling; når netto-utflyttingen fra Nord-Norge øker, øker netto-innflyttingen til Østviken. Nord-Norge har hatt netto utflytting gjennom hele perioden, men underskuddet øker i takt med stigende konjunkturer. Økt etterspørsel etter arbeidskraft i sentrale deler av Østlandet, har tradisjonelt gått sammen med økt tapping av Nord-Norge. Bekymringsfullt i så måte er at flytteunderskuddet viser tegn til økning selv i perioden med stigende ledighet rundt årtusenskiftet.

Vestviken har hatt innflyttingsoverskudd gjennom hele perioden uansett konjunktur, men viser en økning på slutten av 1990-tallet, bl.a. som følge av sterk innflytting til Vestfoldbyene og storbyregionene Drammen og Skien/Porsgrunn. Fra 1998-2000 var nettoinnflyttingen til

Vestviken høyere enn til *Østviken*. *Sørlandet* har også innflyttingsoverskudd i hele perioden, og ligger svært nær landsgjennomsnittet. *Innlandet* og *Midt-Norge* har visse fellestrekk med Nord-Norge, men har på langt nær like store flyttetap. Flytteunderskudd har disse to landsdelene også i perioden 1994-1997 da landet som helhet var inne i en vekstperiode. Også *Vestlandet* forverret sin flyttebalanse disse årene. På begynnelsen av 2000-tallet peker alle kurver oppover, med det mest en følge av netto innvandring. I 2002 er det heller ikke så stor forskjell i nettoflyttingen mellom landsdeler som det var midt på 1900-tallet, men siden 1990 har forskjellene likevel økt.

La oss til slutt koble tilbake til livsløpsperspektivet. Det vi vet er at bostedspreferansene forandrer seg ganske mye gjennom livsløpet. Som ensilig ung voksen har man andre behov, interesser og gjøremål enn en småbarnsforeldre på 35. Dette gjenspeiles når vi ser nettoinnflytting fordelt på aldersgrupper. Storbyregionene har som nevnt den største netto innflyttingen. Figur 4.16 viser at det særlig er de *unge voksne* i aldersgruppen 20-29 år som sørger for dette. Innflyttingsoverskuddet av denne aldersgruppen har vist en økende tendens gjennom hele perioden. Motsatt finner vi netto fraflytting av denne aldersgruppen

i samtlige av de øvrige regiontypene. Ungdommene 15-19 år har også innflyttingsoverskudd til storbyene, om enn ikke like stort som for de unge voksne. Storbyene, og i spesiell grad Oslo, har gjennom de siste årene hatt en voldsom vekst i disse aldersgruppene gjennom tilflytting. Det er *friends*-generasjonen som gjør seg gjeldene (Frønes and Brusdal 2000). Aldri tidligere har storbyene hatt en så stor andel av de unge voksne.

Heldigvis for andre deler av landet er det mange som flytter ut igjen fra storbyene når de blir litt eldre, f.eks. når de stifter familie, eller når barna skal begynne på skolen. Dette reflekteres i figur 4.16 ved at storbyene gjennom mesteparten av perioden har hatt et svakt flytteunderskudd for aldersgruppene 30-39 og over 40 år. Som følge av dette, har det også vært en nettofraflytting av barn i førskolealder. På begynnelsen av 1990-tallet var det innflyttingsoverskudd av barn i skolealder, men siden den gang har denne gruppen stort sett opprettholdt flyttebalansen. Barn i skolealder flytter sjeldnere enn andre barn.

I år 2000 er det et midlertidig en knekk i kurvene, der storbyregionene får mindre netto innflytting. Etter 2000 ser det ut til at flytteunderskuddet av de helt yngste og de eldste aldersgruppene reduseres, samtidig som innflyttingsoverskuddet i andre regioner i disse aldersgruppene reduseres. Dette kan være en tegn på økt sentralisering av flyttestrømmene i alle aldersgrupper.

Småbyregioner, regioner med store bygdebyer og regioner med små bygdebyer eller uten sentra har alle omtrent det motsatte mønsteret av storbyregionene (jf figur 4.16 og 4.17). I grove trekk taper disse regionene unge voksne, og til en viss grad ungdom, men har netto innflytting av de andre aldersgruppene.

Småbyregionene har relativt sett størst nettoinnflytting av barn i aldersgruppen 0-5 år, og deres foreldre i aldersgruppen 30-39 år. Denne regiontypen har også innflyttingsoverskudd av skolebarn og aldersgruppen over 40 år. For aldersgruppen 15-19 viser flyttebalansen en svak bedring fra 1993 og framover. (Dette kan henge sammen med "utdanningsekspløsjonen" – dvs at flere er registrert i lengre perioder i sin oppvekstregion – men dette blir spekulasjon.) Ellers ta-

per også denne regiontypen konkurransen om de unge voksne i alderen 20-29 år.

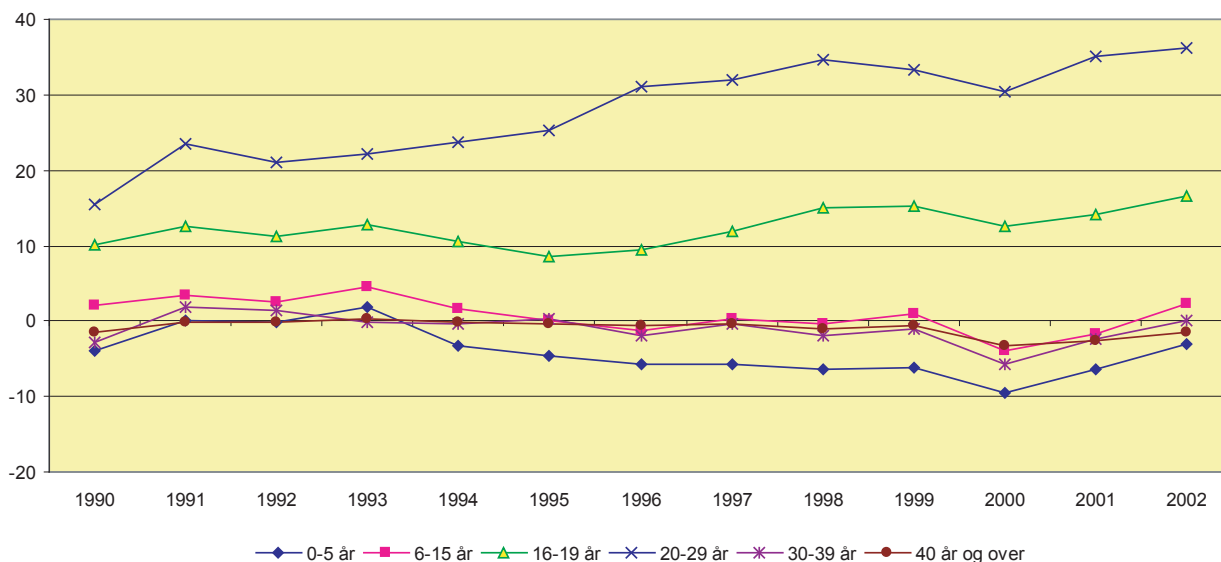
Figurene over *store* og *små bygdebyregioner* (inkludert Hitra/Frøya) likner på hverandre, men de små bygdebyregionene kommer gjennomgående dårligere ut. Det er flytteunderskudd av unge voksne 20-29 år, og med få års unntak også for ungdom 15-19 år. De små bygdebyregionene hadde også fram til 1997 flytteunderskudd i aldersgruppen 30-39 år. I de øvrige aldersgruppene har det for det meste gått i pluss, og med klar forbedring i årene 1997-1999. De *store* bygdebyregionene har hatt en forbedring av flyttebalansen i alle aldersgrupper etter midten av 1990-tallet.

Framtidsutsikter – framskrivinger

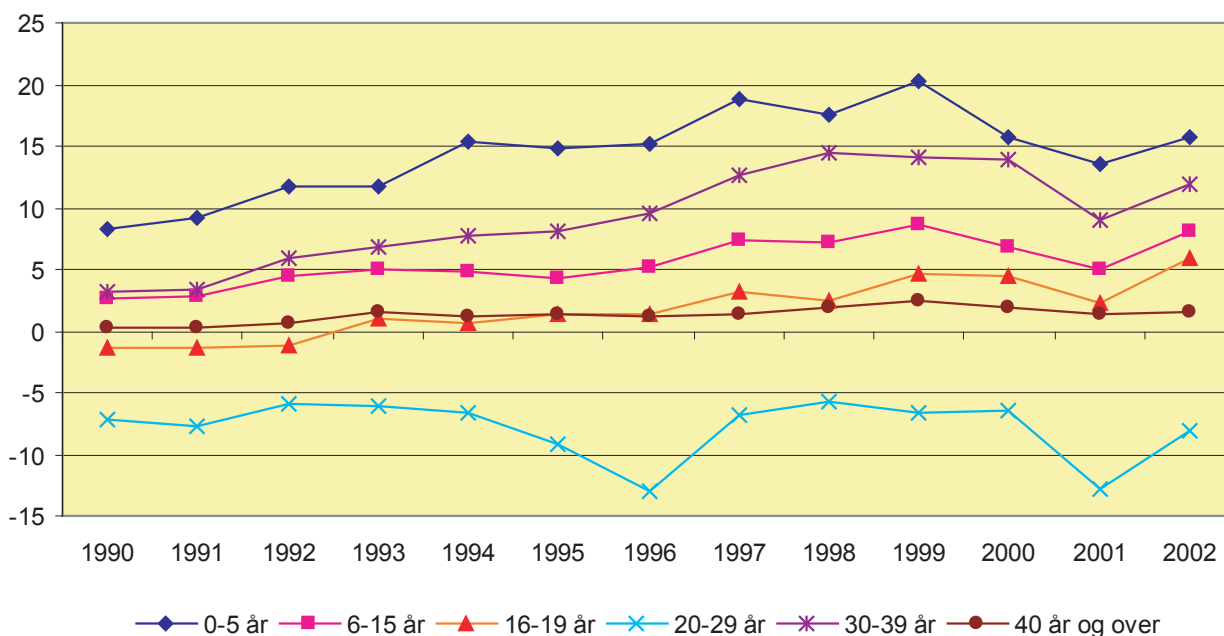
Det er en vanlig oppfatning blant demografer at Norge har en relativt gunstig befolkningssituasjon. Perioden med befolkningsekspløsjon er her historie, men vi har heller ikke tatt till oss den postmoderne fertilitetsnedgangen som innebærer at reproduksjonstallene faller langt under det nivået som fører til befolkningsnedgang. Riktig nok har Østlandet, inklusive det bymessige Aust-Agder, kommet langt i retning av et kontinentalt mønster, og som vi ser i figur 4.20 gjelder dette sentrale så vel som perifere strøk i innlandet. Nordmøre, Trondheim, Narvik og Harstad er også en del av dette området med lav fruktbarhet.

Dermed skulle en også tro at dette var områder med på lang sikt dårlige befolkningsutsikter, men det er ikke tilfelle. Her kommer flyttingen inn som den utjevnende faktoren. Vi har både sett at kohortenes reproduksjon er ulik i sentrum og utkant, og vi har sett at den aktuelle flyttetendensen går klart i byenes favør. Blant modne voksne fins det en viss tendens til moturbanisering, altså utflytting (eller tilbakeflytting) til mindre sentrale strøk enn der de bodde i utgangspunktet.

Statistisk Sentralbyrås framskriving av folkemengden gir et bilde av de ulike aktuelle tendensene. Figur 4.20 viser standardprognosen, den som bærer forkortelsen MMMM. De fire M-ene står for middels høye verdier for henholdsvis

Figur 4.16: Netto innflytting til storbyregioner 1990-02 etter aldersgrupper. Pr. 1000 innbygger.
Kilde: Panda

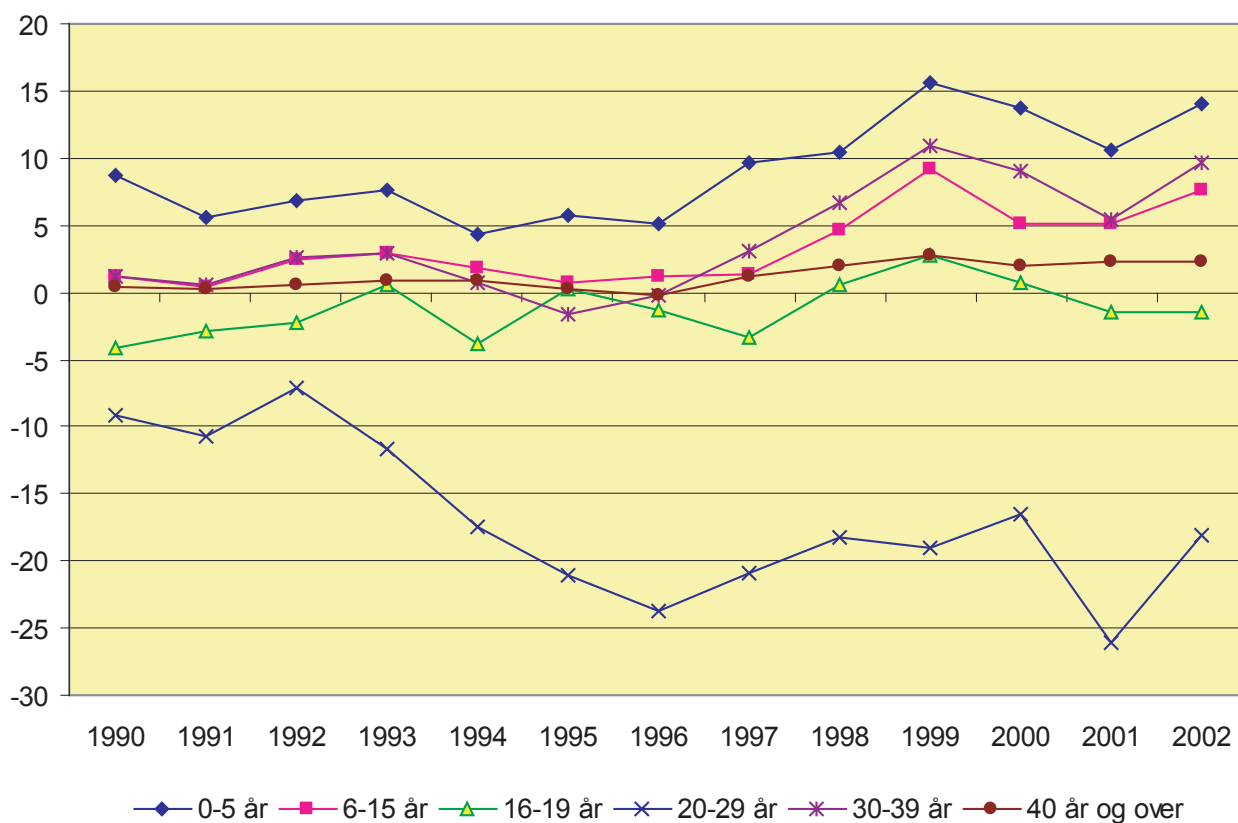

Figur 4.17 Netto innflytting til småbyregioner 1990-02 etter aldersgrupper. Pr. 1000 innbygger.
Kilde: Panda

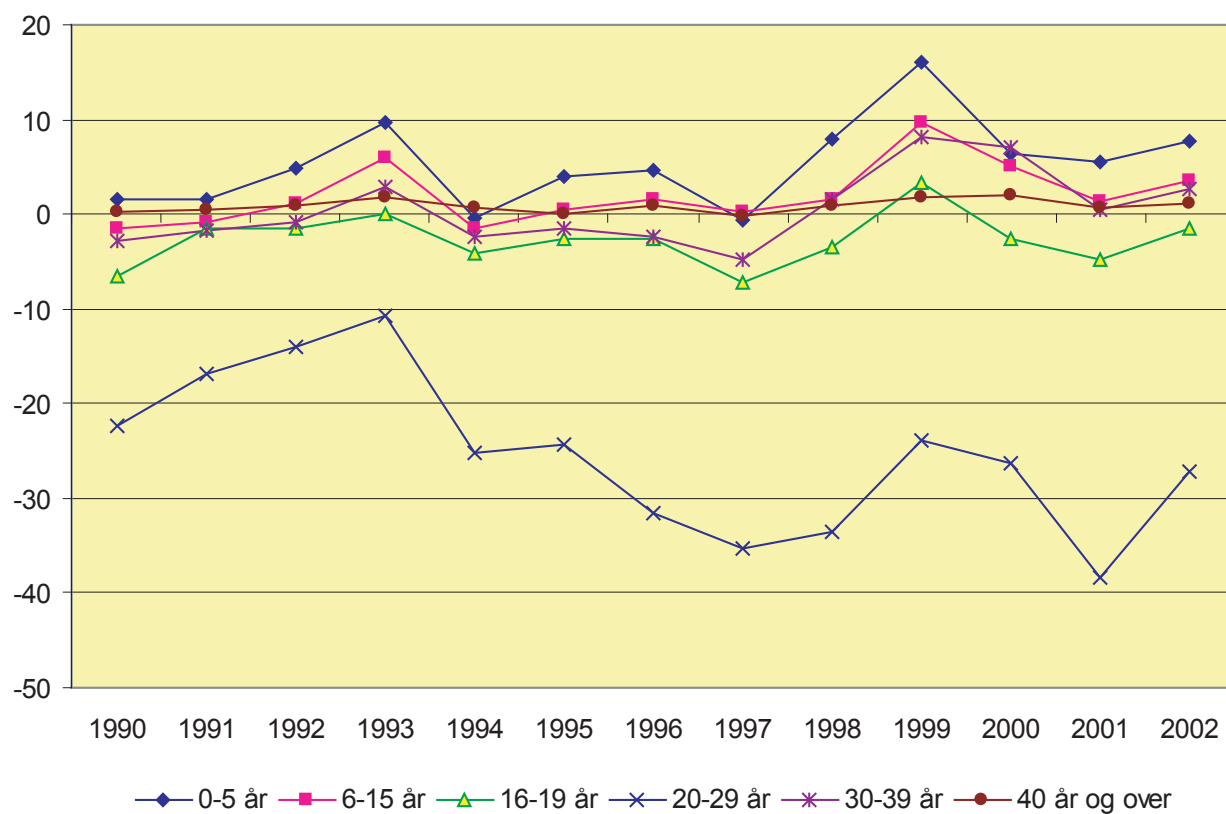
fødselstilbøyelighet, levealder, innenlandsk flytting og innvandring. Vi kan kalle dette middelalternativet. Konkret innebærer dette at man framskriver fruktbarheten med stabile SFT-verdier på 1,8, altså dagens verdier. Levealderen forventes å øke for nyfødte. For menn vil den gå opp fra 76,3 år til 84,2 i år 2050, for kvinner fra 81,6 til 88,1. Her skjer det altså en moderat utjevning mellom kjønnene. Dette kan vi kalle de rende-

mografiske størrelsene, som også varierer i høye og lave varianter. For fruktbarheten holder man det åpent at fruktbarheten kan falle helt ned til 1,4 i det lave alternativet, eller stige til 2,2 i det høye. Det er lett å skjønne at dette vil kunne gi seg store utslag i den samlede befolkningen.

I middelalternativet vil vi få om lag 424 000 nye innbyggere fram til 2020, og det gir Norge gode utviklingsmuligheter, også regio-

Figur 4.18 Netto innflytting til regioner med store bygdebyer 1990-02 etter aldersgrupper. Pr. 1000 innbygger. Kilde: Panda

Figur 4.19: Netto innflytting til regioner med små bygdebyer 1990-02 etter aldersgrupper. Pr. 1000 innbygger. Kilde: Panda

nalt. Det som naturligvis interesserer oss sterkest i regional sammenheng er mobiliteten, dels den innenlandske flyttingen dels immigrasjonen. Vi holder derfor fast fruktbarhet og levealder, og også innvandring. Denne forutsettes rett og slett å bli lik innvandringen i den perioden vi har bak oss, konkret årene 1990-2001. Vi får dermed to alternativer, MMHM og MMLM. Forskjellen er altså den innenlandske flyttekomponenten. Den varierer slik at det i lavalternativet er et flyttenivå som i perioden 1990-1995, mens høyalternativet bruker perioden 1996-2001 som framskrivingsgrunnlag. Middelalternativet bruker rett og slett hele perioden som framskrivingsgrunnlag.

Sett i et periferiperspektiv er naturligvis lavalternativet å foretrekke. Også det gir vekst i storbyene, men noe dempet i forhold til H- og M-alternativene. Forskjellen mellom ytterpunktene, slik vi ser i figur 4.21. Med lav flytting går bare et fåtall regioner tilbake. Med høy flytting rammes regioner i Nord-Norge, Nord-Trøndelag, Indre Østlandet, Vest-Telemark og fjordbygdene på Vestlandet. Men alle landsdeler går fram i folketall, faktisk uansett hvilket alternativ vi velger å tro på.

De ytterliggående alternativene kan begrundes på hver sin måte. Vi har foran sett at flyttetilbøyeligheten er konjunkturavhengig: den øker med høykonjunktur, faller med lavkonjunktur. Og jo høyere flyttetendensen er, desto mer konsentrasjon får vi av bosettingen. Perioden 1990-95 var jo en lavkonjunkturperiode, 1996-2001 en høykonjunkturperiode. Men skal vi være nøyaktig i forhold til konjunkturerne be-

gynte nedgangen alt i 1988, slik at lavalternativet først og fremst dekker en periode da vi kom ut av bølgedalen.

Middelalternativet blir en blanding av høy- og lavkonjunktur, og det kan vel være en fornuftig antakelse også om framtida. Men kanskje undervurderer framskrivingen lavkonjunkturerens lengde og overvurderer høykonjunkturerne. Den lange oppgangen fra 1992 til 2002 er historisk nokså enestående, ikke nødvendigvis i lengde, men i generell framgang. Dessuten må vi ikke bare skotte til de korte syklusene, konjunkturerne, men også holde et blikk på de lange bølgene, strukturbevegelsene. Her kan tendensene gå i litt forskjellig retning: Det er ikke usannsynlig at globaliseringen vil framtvinge en ytterligere avindustrialisering av Norge. Industrien har imidlertid i stor grad flyttet ut av de store byene, som vi skal se nærmere i neste kapittel, og det vil ramme de lavere sentralitetene, særlig på Vestlandet. På den andre siden går vi mot et stadig mer modent bysystem, der større andeler av befolkningen skyves inn i storbyregioner. Jo lenger vi kommer i denne prosessen, desto mer avtar den rural-urbane flyttingen. Hovedstrømmen av flyttere går mellom store byer. Samtidig skapes det en sterkere motstrøm fra byer til småbyer og videre til bygdebyer, slik Zelinski forutså.

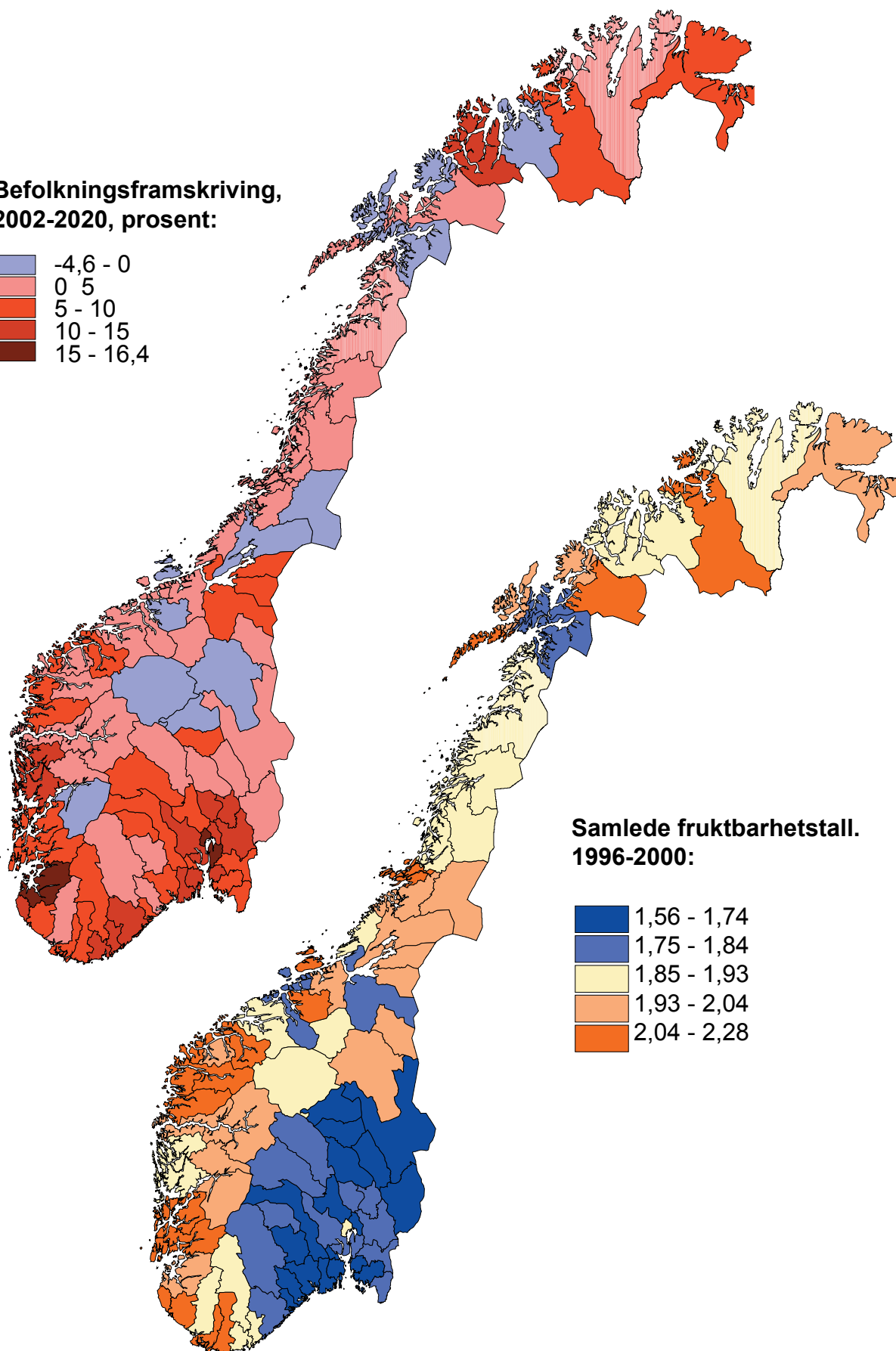
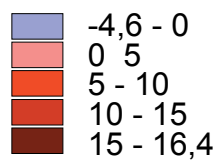
Så hva skal vi tro på? Ut fra konjunkturrelle betraktninger synes det fornuftig å helle mer mot lavalternativet, siden høykonjunktureren som ligger til grunn for det høye alternativet er historisk unik og neppe vil vedvare ubrutt fram mot 2020. Innvandringen er her en joker. I midd-

Tabell 4.9 Framskrivning av folkemengden

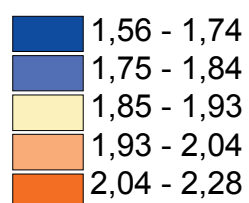
	Befolkning 2003		2020 MMMM		2020 Høy flytting		2020 Lav flytting	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Østlandet	2 253 066	49,5	2 496 252	50,2	2 523 095	50,7	2 467 939	49,6
Østvikene	1 255 806	27,6	1 424 459	28,6	1 438 494	28,9	1 410 763	28,4
Innlandet	371 863	8,2	386 729	7,8	386 175	7,8	386 724	7,8
Vestvikene	625 397	13,7%	685 064	13,8	698 426	14,0	670 452	13,5
Sørlandet	262 414	5,8	292 560	5,9	291 841	5,9	293 493	5,9
Vestlandet	1 178 263	25,9	1 288 619	25,9	1 282 194	25,8	1 295 112	26,0
Trøndelag	395 798	8,7	420 327	8,4	418 847	8,4	421 564	8,5
Nord-Norge	462 711	10,2	477 731	9,6	457 932	9,2	497 646	10,0
Norge	4 552 252	100,0	4 975 489	100,0	4 973 909	100,0	4 975 754	100,0

Kilde: SSB, 2002: Framskrivning av folkemengden

**Befolkningsframskriving,
2002-2020, prosent:**

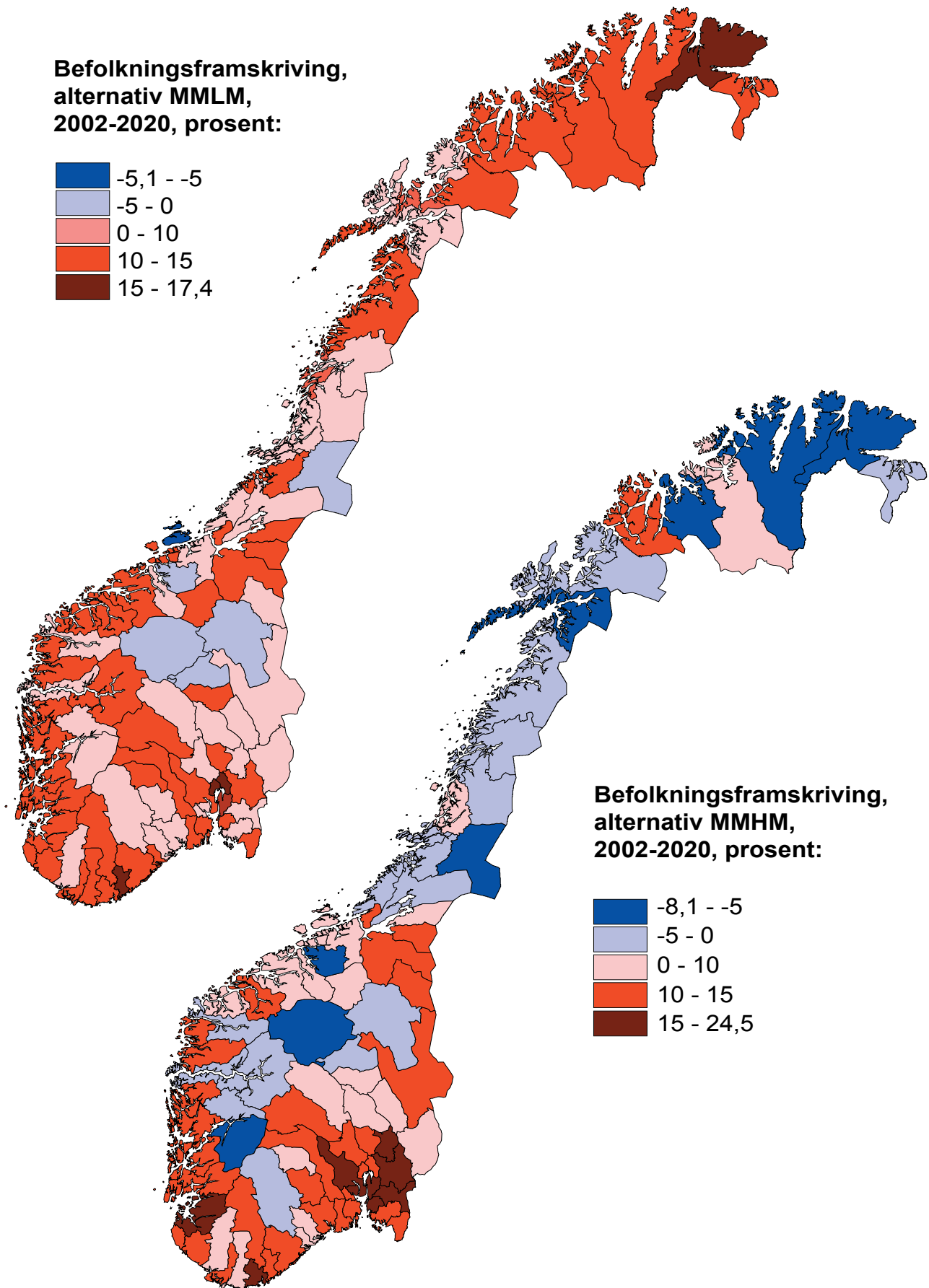
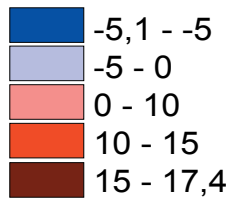

**Samlede fruktbarhetstall.
1996-2000:**

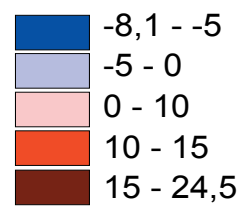

Figur 4.20 Samlede fruktbarhetstall (SFT) og framskriving av befolkningen i standardalternativet, MMMM: Tallverdiene er vist i vedlegg 4.13 og 4.14.

**Befolkningsframskriving,
alternativ MMLM,
2002-2020, prosent:**

**Befolkningsframskriving,
alternativ MMHM,
2002-2020, prosent:**

Figur 4.21 Befolkningsframskriving i to alternativer med høy flytting (MMHM) og lav flytting (MMLM). Tallverdiene er vist i vedlegg 4.14.

lealternativet forutsetter byrået en fallende innvandring, og det kan vise seg å være i strid med det som faktisk vil skje. Hvis vi tolker flyttetendensene innenfor en europeisk ramme, og ikke den snevre nasjonale, kan det vel tenkes en ny trend med global flytting som går i retning av periferien. Foran diskuterte vi en norsk moturbanisering som en følge av en mer moden urban struktur, men uansett vil det norske bosettingsmønsteret framstå som relativt ruralt sammenlignet med det kontinentale. På kontinentet er den urbane overbefolkning alt en realitet, og ønsket om utflytting er til stede hos mange. Norge ligger ikke så langt unna.

4.4 Indikatorer for livskraftige regioner

En sammensatt indeks

Vi samler trådene til slutt. Vi har i diskusjonen foran presentert mange demografiske måleenheter og verdier, og ti av variablene er definert som delindikatorer i en samleindeks for befolkningsmessig "livskraft". De ti indikatorene er disse:

Livskraftige regioner	
Strukturelle aspekter	Dynamiske aspekter
1. Ungdommelighet	6. Befolkningsendring
2. Alderdommelighet	7. Kohortreprod. kvinner
3. Omsorgsrate	8. Kohortreprod. menn
4. Kvinneandel	9. Frukthet, SFT
5. Innvandrerandel	10. Nettoflytting

Slik vi gjorde for diskusjonen av regionenes "robusthet", er hver region gitt en rangskåre fra 89 til 1, fallende fra gunstige til ugunstige verdier. Deretter er det beregnet en resultatindeks, som er den gjennomsnittlige rangskåre. Resultatet er vist i figur 4.22.

Stavanger kåres til Norges *mest livskraftige* region, men tett fulgt av Oslos forsteder (figur 4.23). Oslo følger ikke langt etter på listen, men to andre landsdelshovedstader presser seg inn på lista foran Oslo, nemlig Kristiansand og Tromsø. Deretter følger Drammen, Bergen og Trondheim. Det er lite overraskende i disse regionenes plassering, sett i forhold til gjennomgangen i kapitlet. Vinnerne er storbyene, store småbyer, og byenes

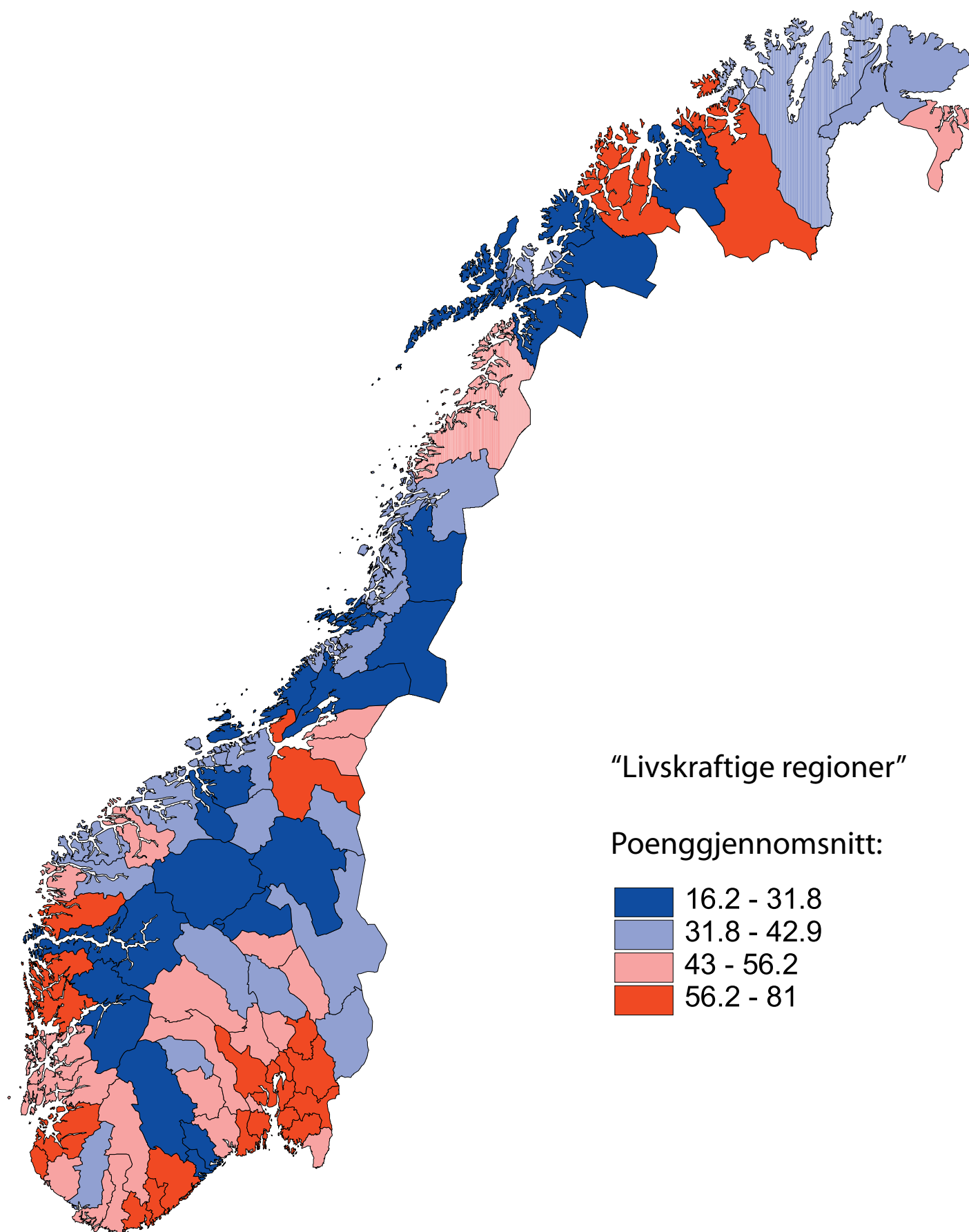
forsteder. Skal mer overraskende plasseringer nevnes, må det være at Førde og Florø klarer seg godt, de kommer for eksempel foran mørebyene og innlandsbyene. Alle innlandsbyene kommer dessuten med på lista over de 45 beste regionene.

Lista over de *mindre livskraftige* regionene preges av bygdebyene, altså de lavere sentraliteter. Det må derfor oppleves som mindre tilfredstillende når småbyer som Molde og Kristiansund havner her, likeledes at Mo i Rana, Harstad og Narvik kommer i samme klasse. Den absolutte bunnen preges av innlandet, av de indre fjordbygde på Vestlandet og av noen kystbygder i Trøndelag og Nord-Norge.

Slike indikatorer skal ikke oppfattes som en skjebne man ikke kan unnslipe. Tvert om. Indikatorene skal først og fremst være hjelpemidler i regionalpolitikken og for regionene selv. De kan brukes som hjelpemidler for å identifisere områder som bør styrke sin attraktivitet for innbyggerne – både for de som bor der og de som kan tenkes å komme. Fra suksessrike regioner kan man lære hva som faktisk gjør dem attraktive, og prøve å ta etter.

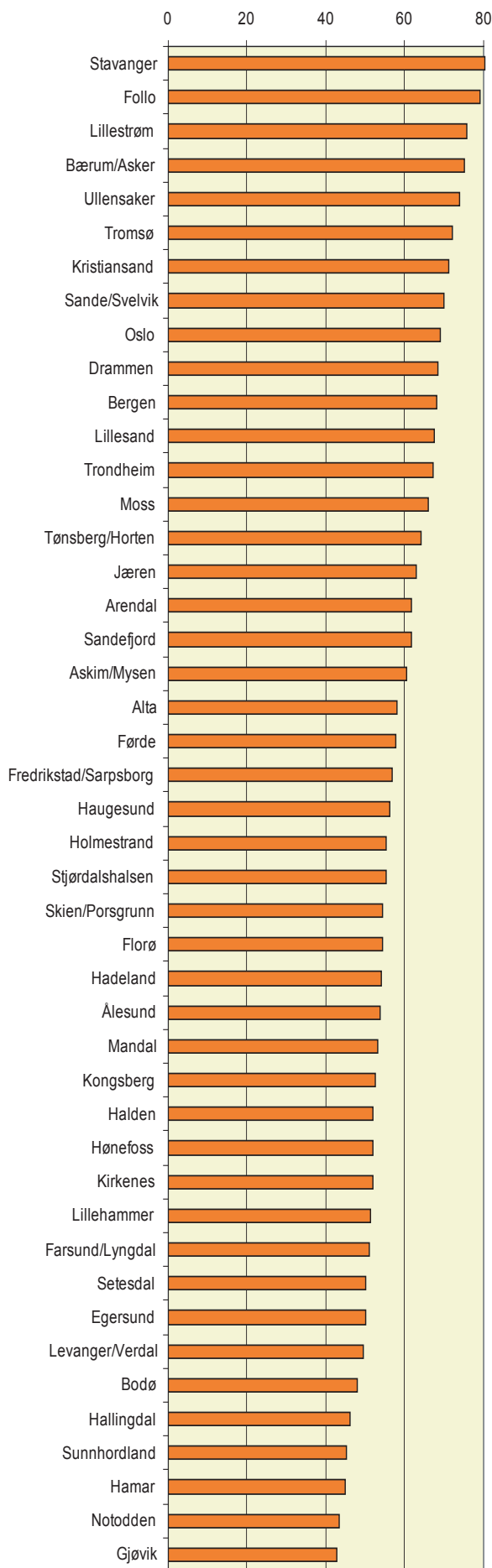
Men vi må ikke lese disse listene slik at de som bor i de suksessrike regionene har det bedre enn de som bor i de mindre livskraftige. Samleindeksen sammenfatter demografiske trekk og er ikke en levekårsindeks. Selv de som bor i spredtbodde fraflyttingsregioner lever et godt liv, ja for dem kan nettopp slike regioner by på de beste livsvilkårene.

Slike regioner kan også ha framtida for seg. Går vi tilbake til vår innledning, der vi startet med den særnordiske spredtbygghet (figur 4.1, side 53), og sammenholder denne med det europeiske bykartet (figur 3.1, side 28) vi innledet foregående kapittel med, framtrer en interessant mulighet. På den ene siden et overurbanisert kjerneområde med mangel på plass og grønne områder, på den andre siden en sann overflod av natur og rom, som må være misunnelsesverdig litt lenger sør. Her er det lett å tenke oss en moturbanisering ut av "det europeiske pentagon" til for eksempel Nord-Norge, Vestlandet og Innlands-Norge. Vinnerregionene kan bli de som

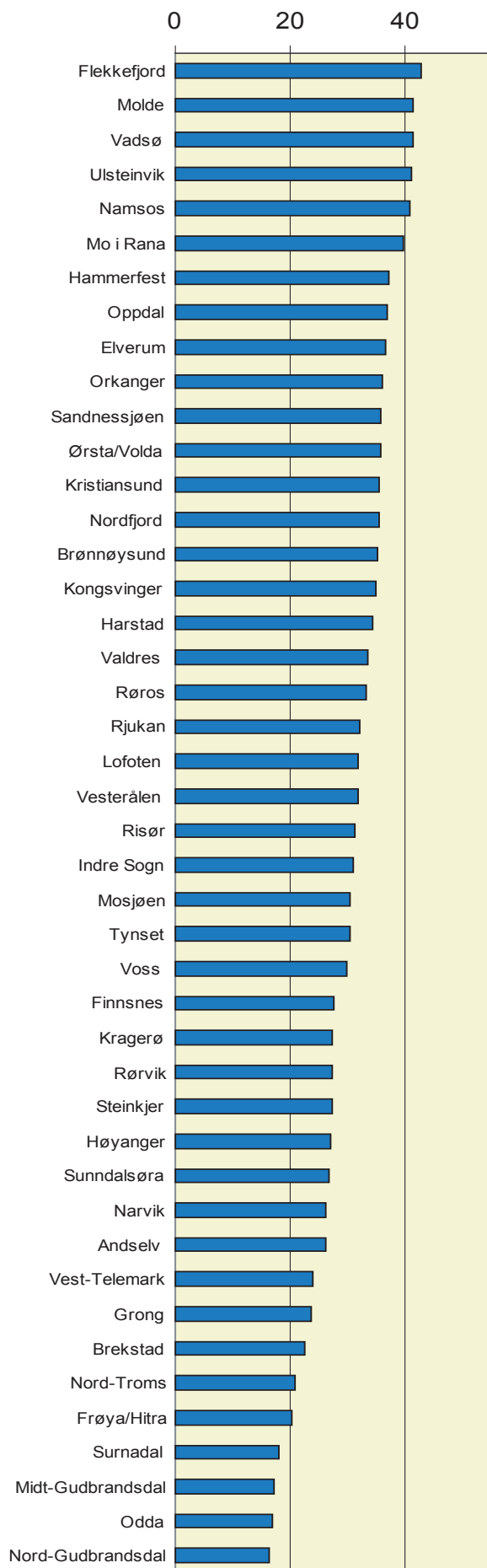

Figur 4.22 Livskraftige regioner. Resultat av samleindeks for 10 delindikatorer. Tallverdiene er vist i vedlegg 4.15.

legger til rette for denne globale flyttestrømmen. I så fall vil ikke kartene ha en *hovedtendens*, slik de to kartene i figur 4.21 viser. Vi får mer en mosaikk av gunstige og ugunstige regioner, og utfallet er ikke bare bestemt av status på sentralitetsskalaen, men også av regionens dyktighet til å trekke til seg den humane kapitalen.

Figur 4.23 De mest livskraftige regionene. 45 regioner med høyeste gjennomsnittlig skåre på samleindeksen for livskraftighet

Figur 4.24 De mindre livskraftige regionene. 44 regioner med laveste gjennomsnittlig skåre på samleindeksen for livskraftighet.

Referanser kapittel 4:

- Carling, J. (1999.): Grå og grønne bølger. Innenlandsk flyttemønster 1977-1998. *Samfunnsspeilet* nr. 6, 1999.
- Frønes, I. and I. Brusdal. (2000): *På sporet av den nye tid*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Glad, k. (2003): Eldrebølgen slår lenger inn i Europa enn Norge (intervju med Lars Østby). Oslo, SSB.
- Grimsrud, G. M. and K. Sørli. (2004): Flytting og utdanning, jobb og pendling. I Berg, N. G. (red.): *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim, Tapir akademisk forlag
- Rogstad, L. (2000): The population of Finland, Norway and Sweden. Oslo, SSB.
- Solerød, H. (2003): *Mennesker og ressurser. Befolkningsutviklingen - utfordringer og problemer*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Sørli, K. (2003): Bosetting, flytting og regional utvikling. I Frønes, I. og L. Kjølørød (red.): *Det norske samfunn*. Oslo, Gyldendal norsk forlag.
- Zelinsky, W. (1971): The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61.
- Østby, L. (2002): Demografi, flytting og boligbehov på 1900-tallet., 2002/5. Oslo, Statistisk Sentralbyrå.
- Østby, L. (2002): Nordmenn på flyttetoppen. *Samfunnsspeilet*.